

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
Исторически факултет

Том 73

1979

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
Faculté d'histoire

Tome 73

1979

МИЛЧО ЛАЛКОВ
РАБОТНИЧЕСКОТО ПРОФСЪЮЗНО
ДВИЖЕНИЕ В ТУРЦИЯ
(1945 -1975)

MILČO LALKOV
LE MOUVEMENT OUVRIER SYNDICAL
EN TURQUIE
(1945—1975)

Рецензент *Иван Илчев*

Редактор доц. *Милен Семков*

Дейността на турските работнически профсъюзи след Втората световна война представлява важен поток от общонационалното демократично движение. В нея се отразява както класовата динамика на борбата между труда и капитала, така и противоборството на двете исторически тенденции в профсъюзното движение — революционната и реформистката, пречупени в рамката на специфичните за страната условия: сравнително нисък процент на потомствен фабрично-заводски пролетариат, липса на прогресивни традиции в работническото законодателство, отсъствие на комунистическа легална партия и възможности за насаждане на националистически идеи.

Но не само тези предпоставки обуславят научния интерес към темата. Нейното проучване ще разкрие положителната, стабилизираща роля на турските работнически профсъюзи в неравномерната, често пъти кризисна следвоенна история на страната. Ще покаже как особеностите на турското социално-икономическо и политическо развитие определят идейно-организационния профил на работническите профсъюзи, техните различия и сходни черти в сравнение с професионалните работнически организации в развитите капиталистически страни.

В този проблемен кръг се движат съветските изследвания, досега най-многобройни по тази тема. Сред тях изпъква монографията на А.А. Гусейнов.¹ В нея авторът използва богат фактически материал, подлагайки го на внимателен и точен историко-марксистки анализ. Но с оглед на предлаганата студия този труд се отнася за по-кратък период 1960 — 1970 г. и същевременно засяга по-широк проблем — целокупното турско профсъюзно движение през посоченото десетилетие.

В добрата традиция на постоянния и задълбочен интерес към туркологията съветската историография има в актива си и други съчинения, които в по-голяма или по-малка степен осветляват проблемите на турските работнически профсъюзи след войната. Срещаме ги или в обзорния исторически очерк на Р.П.Корниенко,² очертаващ контурите на работническото движение в Турция от 1918 до 1963 г., или като спомагателна тема в трудовете на Ю.Н.Розалиев,³ А.Д.Новичев,⁴ Д.И.Вдовиченко,⁵ М.А.Гасартян и П.П.Мойсеев,⁶ В.И.Данилов.⁷

За съжаление турските изследвания върху следвоенното развитие на работническото профсъюзно движение не надхвърлят равнището на брошурната литература и политико-публицистичните статии. По-голям интерес с фактологията и статистическите си данни представляват някои общополитически, историко-социологически и икономически проучвания, като тези на Дж. Талас,⁸ Т. З. Тунай,⁹ Х. Джиллов,¹⁰ С. Казанджи и Я. Кайсерили,¹¹ К. Карпат,¹² и др.

Западната историография не проявява интерес към въпросите на работническото профсъюзно движение в Турция след края на войната. Неизчерпила интересите си към кемализма, тя и сега отдава предпочитание на международната турска история.

Що се отнася до българската историопис, то отделни страни от темата са засегнати в изследванията на В. Ангелов,¹³ Н. Годоров,¹⁴ М. Бялялов,¹⁵ Х. Окан¹⁶.

Ето защо наред със съветската литература като основно градиво за написването на студията послужиха материалите от Архивно-документационния отдел на Министерството на външните работи, някои документи на ЦДА на НРБ, турската, българската, отчасти съветската и западната периодика. Тяхното изучаване и анализ позволиха да се обрисова работническото профсъюзно движение в Турция след войната като един процес на идейно-организационно и политическо укрепване, на усилия за преодоляване на слабостите и грешките в профсъюзната стратегия и тактика. Постигането на тази по-конкретна цел ни доближава и до по-общата задача — да се разкрие водената под ръководството на профсъюзите икономическа и политическа борба на турския пролетариат като важна и неделима характеристика от цялата следвоенна история на страната.

В най-ясна връзка с тези цели е и хронологията на студията. Тя започва от първите опити за активизиране на профсъюзното движение след войната и достига до 1975 г., когато не само прогресивните професионални организации, но и профсъюзите на реформисткото течение започват да проявяват подчертана склонност към политическата борба, когато техните ръководства наред с лозунгите за икономическата класова съпротива издигат и искания за известно политизиране на профсъюзната дейност.

Трите разглеждани десетилетия съдържат в своите граници три ясно очертани периода в развитието на турските работнически профсъюзи след войната: до 1952 г. — период на неорганизиран профсъюзни действия и инициативи; 1952 — 1967 г. — период на централно профсъюзно ръководство от страна на Конфедерацията на работническите профсъюзи („Тюрк-Иш“) и 1967 — 1975 г. — поява и дейност наред с „Тюрк-Иш“ на втория профсъюзен център ДИСК (Конфедерация на революционните работнически профсъюзи).

До края на Втората световна война работническото профсъюзно движение в Турция има сравнително кратка история. Тя е белязана с немногобройни, повече или по-малко сполучливи опити за професионално организиране и класова съпротива.

В трудна и мъчителна борба с инерцията на османския феодализъм бавно настъпват капиталистическите отношения и в края на XIX в. турската работническа класа едва достигна 50 хил. души, заети в около 60 фабрики, в транспорта и рудниците.¹⁷ Наченките на нейната организация преминават през няколко работнически сдружения с просветителски и взаимоспомагателен характер, основани през 90-те години на миналия век и след Младотурската революция от 1909 г. Те са разтурени почти веднага от Абдулкамидовския режим и младотурското управление.¹⁸

Първите истински професионални организации на турската работническа класа възникват след Първата световна война. В хода на Кемалистката революция (1919 — 1923) националната буржоазия е обърната с лице към тежкия фронт на борбата за властта и политическата независимост на страната. Поради това тя не е в състояние да постави под свой контрол първите стъпки на работническото профсъюзно организиране и в него надмощие добива революционната тенденция. Движението тръ-

ва по своя естествен исторически път на класова борба, на тясно свързване с Турската комунистическа партия (тогава Турската народно-комунистическа партия), водена от М. Субхи. От нейното ръководство излиза идеята и с нейна помощ леви дейатели основават в Истанбул през 1920 г. Интернационален съюз на работниците.¹⁹

От тази начална точка работническите профсъюзи преминават през различни организационни образувания, сред които изпъква Общотурският работнически съюз „Бирлик“ („Единство“). Води се активна стачна борба, принудила работодателите и правителството към някои социални и икономически отстъпки.

В края на 20-те години профсъюзното движение влиза в период на известно затишие. Постепенно връх започва да взима реформистката тенденция. За този процес съдействуват няколко фактора: разгромът на Турската комунистическа партия и нейното преминаване в нелегалност, подчертаната антидемократична и антиработническа политика на управляващата Народно-републиканска партия (НРП), ниското класово съзнание на работническото, в чиито редици контингентът на потомствения пролетариат е все още незначителен.

Успоредно с преките преследвания, терора и разтурването на профсъюзните организации кемалистите създават казионни, „жълти“ профсъюзи, предназначени да задушат още в зародиш всеки опит за революционизиране на профсъюзното движение. Те са проникнати от духа на национализма и класовото примирение.

През 30-те години правителството се стреми да отбие стачната вълна с широко рекламирано законодателство. Но и Законът за труда (1936), и Законът за обществата (1938) поставят цяла верига от реакционни ограничения пред трудовата, политическата и социалната активност на турския работник, отнемайки му практически всяка възможност за свободно професионално организиране. След тяхното гласуване всеки опит за изграждане на демократичен профсъюз веднага се наказва от полицията. Казионните профсъюзи се тласкат към анемична, лишена от действителен заряд политика на материална взаимопомощ и националистическо просветителство. Далече от тези „работнически съюзи“ остават политическите искания, стачната борба, движението за нормиран работен ден и увеличение на трудовото възнаграждение.

КЪМ ПРОФСЪЮЗНИ ФЕДЕРАЦИИ И ОБЕДИНЕНИЯ

След Втората световна война турското работническо движение постепенно излиза от „мъртвата точка“²⁰ — силна, но сравнително най-точна характеристика на неговото състояние в предвоенните и военните години. По това време не проявява признаци на живот нито една свободна профсъюзна организация и Турция не е представена при учредяването на Световната федерация на професионалните съюзи (СФПС) през септември 1945 г. в Париж. През първите следвоенни месеци липсата на класово професионално единство и организиране продължава да спъва работническите борби, придавайки им инцидентен и разпокъсан характер. Но в международния живот и вътрешната обстановка вече се появяват фактори и зреят предпоставки, достатъчно силни със своето действие, за да насочат турския пролетариат към действените профсъюзни

форми и класово осъзнаване и социално-политическата съпротива, да предизвика качествени промени в развитието на работническото движение.

Военно-политическата победа на антифашистката коалиция над нацистка Германия и нейните съюзници, успешният ход на народно-демократичните революции в Европа и Азия, острите класови стълкновения и честите политически кризи в големите капиталистически държави, подемот на националноосвободителните движения в колониалните и зависимите страни — тази поредица от най-крупни събития и процеси в международната обстановка оказва силно въздействие върху прогресивните и демократичните сили в Турция. Техният най-многочислен отряд — работническата класа, изпитва и силното политическо влияние на съседния Съветски съюз.

След 1945 г. турските работници имат пред себе си и мобилизиращия пример на току-що създадената Световна федерация на професионалните съюзи, символизираща със своето учредяване победата на демократичното над реформистското начало в голяма част от работническите организации на световното профсъюзно движение. От трибуната на своя първи конгрес СФПС изказва своята готовност да се бори срещу монополистическия капитал със средствата на икономическата и политическата борба, обещавайки своята авторитетна подкрепа на работническите профсъюзи в слаборазвитите страни.²¹

Но най-солидна основа за развитието на работническите профсъюзи след войната изгражда действието на вътрешните фактори — социално-икономически и политически. В турската икономика, в социалната структура на населението се извършват процеси, които кадрово, организационно и политически стимулират профсъюзното движение. Започва концентрация и централизация на акционерния капитал, чийто друг израз е увеличаването на броя и окрупняването на промишлените предприятия. Оттук следва и количественото нарастване на фабрично-заводския пролетариат — най-съзнателната и водеща част от турската работническа класа. За четири години, от 1946 до 1950 г., броят на фабрично-заводските работници се увеличава от около 280 хил. на 373,9 хил.²² През 1960 г. техният брой вече е 650 хил.,²³ за да направи в началото на 70-те години големия скок до 1,5 млн.²⁴ души. Ако към тази респектираща цифра се прибавят другите две работнически групи — на селскостопанския пролетариат и търговско-обслужващия пролетариат, то целокупната турска работническа класа (3,5 млн.) съставлява 25% от производителното и 10% от цялото население на страната.²⁵

Бързо се извършва и благоприятното за разгърнатата профсъюзна дейност съсредоточаване на промишления пролетариат в големите индустриални центрове Истанбул, Анкара, Измир, Адана и Ескишехир. В тях се концентрира приблизително 50% от квалифицираната работна сила. От друга страна, извършва се и вътрешна концентрация — крупните предприятия, произвеждащи над 80% от стойността на промишлената продукция,²⁶ имат по 500 и повече работници. Така се създават определени и гъсто населени работнически райони, разкриващи перспективи за организиране и силни политически акции.

Чувствително по-бързо нараства работническата маса в частните предприятия, където по традиция класовите конфликти между предприемачи и работници са по-силни и по-продължителни. Кризисните моменти в осъществяването на държавнокапиталистическата доктрина на ке-

малистката НРП („етатизъм“) довеждат до кадрово изоставане на държавния сектор — през последните десетилетия той се увеличава с 60% срещу 100% на частните предприятия.²⁷

Трябва да се изтъкнат и някои възспиращи профсъюзното организиране процеси, породени от типичните за Турция условия. Наред с постоянно разоряващите се занаятчийски²⁸ армията на турския пролетариат продължава да се попълва от селяни, нескъсали своите връзки със селото. Този тип на полуработник-полуселянин с ниско класово съзнание не представява подходяща основа за професионалното организиране, създава дезорганизиращата тенденция за текучество на работната сила. Статистиката показва, че за първите следвоенни години работническият контингент в предприятията със състав от 200 до 500 човека систематически се обновява с повече от 150%.²⁹

Продължава да бъде голям и броят на дребните предприятия, в които работят повече от половината турски работници. Расте използването на женския и детския труд в промишленото производство.³⁰ Тези обстоятелства отварят вратите за средновековнопатриархални отношения между работници и работодатели, затрудняващи развитието на класовото самосъзнание и създаващи предпоставки за проникване на дребнобуржоазна идеология и пантюристички идеи.

Но така или иначе, към организирана профсъюзна борба най-силно тласкат острият вътрешнополитически проблеми на следвоенна Турция и социалната политика на нейните правителства. Политическото и социално-икономическото ежедневие трайно и непосредствено приобщават турската работническа класа към движението за демократичен ред, обществена справедливост и прогресивни стопански промени.

В първите следвоенни години управляващата Народно-републиканска партия се оказва неспособна да използва икономическото преимущество на Турция като невоювала държава и бързо стопява солидния златен запас от 241 млн. долара за модерно превъоръжаване на армията и други непроизводителни разходи. Резултатите не закъсняват. Страната не може да се отскубне от клещите на постоянна промишлена и аграрна криза. Тя се усложнява от хроническия дефицит във вътрешнотърговския и платежния баланс. Оттук логично следва увеличението на данъците, инфлацията и поскъпването на живота. В края на 50-те години 83% от работниците получават заплатата, достатъчна само за полугладно съществуване³¹. Въпреки основателността на исканията за съблюдаване на 8-часовия работен ден според Закона за труда (1936) много допълнителни разпоредби фактически увеличават продължителността на работното време до 12 — 13 часа.³² Под бремето на тежката данъчна система работници, селяни и дребни занаятчии са изправени пред едно тревожно бъдеще.³³

Непопулярна е правителствената политика и сред останалите слоеве от населението. Средните класи не могат да се примирят с политическия и икономическия монопол на едрата буржоазия, представена в управлението на страна от НРП. Срещу нея протестират и едрите земепритежатели, които непрекъснато губят от покачването на държавните доставки и твърдите изкупни цени на селскостопанските произведения.

И затова в Турция след войната постепенно назрява тежка политическа криза. Тя е предсказана от настъпилото разцепление в управляващата партия. Около в. „Ватан“ се оформя вътрешнопартийна опозиционна група от рутинирани политици с дълъг парламентарен стаж — Дж. Баяр.

А. Мендерес, Ф. Кюпрюлю и др. Пред обществеността те излизат с буржоазно-либерална платформа за въвеждане на многопартийна система и демократизация на вътрешнополитическия живот по западен образец. Във „Ватан“ социалната опора на опозицията — едрите земевладелци от Анадола и свързаните с чуждия капитал промишленици, апелира за „Бърза стопанска стабилизация и широко проникване на западни капиталовложения“³⁴. Смислът и първоначалните корени на тази опозиционна вълна трябва да се търсят в неефикасността на вече изродилата се кемалистка ксенофобия в икономическата и политическата сфера. А и настъпилото след войната интернационализиране на междудържавните отношения диктува необходимостта Турция да спре поглед и внимание на Запад — обстоятелство, което се превръща в ос на антиправителствената критика в опозиционните среди.

След 1945 г. на турската политическа сцена излизат и други опозиционни сили. Повече или по-малко трайни организации, групи и групички, те пропагандират от страниците на различни вестници и списания радикални идеи за обновяване на съществуващия режим. Вестник „Тан“ — стоящ най-ляво в техния пестър политически спектър, открито прокламира дори социалистическите възгледи на своите редактори.

В този благоприятен климат за социални борби и изяви турската работническа класа веднага напомня за своето съществуване. Първите следвоенни акции на пролетариата носят в повечето случаи белезите на спорадичността: протести по повод зачестилите конфликти между работници и работодатели, събрания с гласувания на протестни резолюции срещу мизерните условия на живот и работа, съпротива срещу единичните уволнения и др. През лятото на 1945 г. няколко хиляди миньори от Зонгулдагския каменовъглен басейн на масов митинг искат увеличение на надниците и подобряване охраната на труда. Пак по същото време в хода на една спонтанна стачка подобни условия поставят пред работодателите и работниците от тютюневите фабрики в Самсун.³⁵

Скоро в стихийния поток на икономическото недоволство се появява идеята за единна организация, която с действията си да канализира работническото движение за социални, обществени и икономически права. Тази положителна еволюция в настроенията на турския пролетариат намира израз в писмената декларация на една делегация, избрана от 15 хил. тютюнороботници в Истанбул. Министърът на труда демонстративно отказва да я приеме. В отговор на 21. VII. 1945 г. делегатите излизат в печата с искане за създаване на работнически съюз, който да защитава правото на своите членове на нормално заплащане, здравна охрана и спазване на предвидения от законодателството срок за годишен отпуск. „Ние искаме работниците от цивилизованите страни да знаят, че ние сме хора, а не животни. На нас ни е нужно единство и солидарност“ — се подчертава в обръщението.³⁶

Отзвукът от него в работническите среди показва, че създаването на професионални организации отговаря на техните политически и социални възжелания. Серията от митинги и работнически събрания през лятото и есента на 1945 г. в Адана, Анкара, Измир и Зонгулдаг приключва с открити резолюции за необходимостта от профсъюзно организиране.

Жизнеността на идеята се потвърждава и от шума, който се вдига около работническия въпрос в печата. Перото на прогресивни журналисти превръща в злободневна тема реакционния характер на съществуващото

трудова законодателство, административния произвол на работодатели-те и липсата на организирана работническа защита. През цензурата се промъкват изобличителни материали за скъпотията, епидемиите и глада, ширещи се в работническите квартали. За статии с подобна тематика, окачествени като „антиправителствени“, през март 1946 г. няколко редактори са изправени пред един анкарски съд.³⁷

Бързото задълбочаване на класовите противоречия и първата вълна на работническите протести, подкрепени от интелигенцията, заставят упорядочаващата партия да предприеме някои мерки. Меджлисът отменя натуралния данък в селското стопанство и оповестява аграрна реформа. Тя представлява положителен в своята същност закон за оземляване на безимотните и малоимотните селяни. Осъществява се обаче половинчато и бавно поради противодействието на опозицията в НРП, зад която стоят ощетените от реформата едри земевладелци. Създава се и Министерство на труда, обявило за своя първа цел „изработването на ново трудово законодателство“. След това Меджлисът последователно гласува до средата на 1946 г. закони за застраховка при професионални заболявания и злополуки, закон за майчинството и др.

НРП прибегва и до политическа маневра, за да смекчи остротата на вътрешнополитическата криза и вкара засилващата се антиправителствена дейност в парламентарни рамки. На 1. XI. 1945 г. председателят на партията и президент на републиката И. Иньоню декларира в речта си при откриването на поредната парламентарна сесия решението на правителството за въвеждане на многопартийна система. В по-тесен политически план „Законът за асоциациите“ може да се тълкува единствено като опит на НРП да задържи на сравнително безопасното парламентарно равнище противоречията с опозицията около „Ватан“, отстранявайки по този начин предпоставките за разцепление между промишлената буржоазия и едрите земевладелци.

Опозиционните кръгове веднага се обединяват и в началото на 1946 г. възниква Демократическата партия (ДП). Нейните лидери — Дж. Баяр, Ф. Кюпрюлю, А. Мендерес, Р. Коралтан и др., не са идеолози. По-скоро прагматични реалисти в политиката и опитни парламентаристи, те искат да изместят равновесието на властта в полза на едрите земевладелци и свързаните с чуждия капитал буржоазни кръгове, но не и да поемат пътя на радикалните обществено-икономически и политически промени.

Приело веднъж многопартийния статут, правителството трябва да се примири със създаването и на други буржоазни и дребнобуржоазни партии. Малобройни и разнородни по състав, с идейни полюси от дребнобуржоазен национализъм до дясносоциалистически увлечения, тези организации не оставят дълготрайни и значими следи в политическия живот на Турция. Някои от тях са разтурени още от края на 1946 г. с обвинение за провеждане на комунистическа пропаганда.

Тази политическа динамика ражда само един положителен фактор за развитието на работническото профсъюзно движение — Турската социалистическа работническо-селска партия (ТРСРП). Комунистическата партия попада в ограниченията на „Закона за асоциациите“. В първите следвоенни години, а и през последвалите десетилетия нейното отсъствие от легалната политическа сцена ще лишава турското работническо движение от идейно-организиращ и политически водещ елемент, който напълно да отговаря на неговата класова природа. Без нейното противодействие влиянието на социалреформизма и профсъюзния опортюнизъм прониква почти безпрепятствено, работническите профсъюзи лесно

попадат под угрозата да бъдат ръководени от буржоазните правителства.

Наистина ТСРСП, ръководена от ветерана на турското работническо движение д-р Ш. Деймер, се опитва още с първите си програмни изявления от юни 1946 г. да хвърли мост между идеите на научния социализъм и пролетарските борби. Тя апелира за национализация на основните производствени фондове, за ликвидиране на икономическата експлоатация, за висок жизнен стандарт и демокрация. Издържаните в този дух материали на партийните органи „Сес“ и „Съюз“ бързо печелят популярност сред работниците.

В нейната платформа отсъства обаче стратегическата цел за революционното завземане на властта. Най-лява от всички съществуващи политически формации, ТСРСП е все още далече от идеята за социалистическа революция и пролетарска диктатура.

Въпреки това партията на Деймер идва като навременна политическа необходимост за първите следвоенни стъпки на турското работническо движение. Както през междувоенния период, така и сега то продължава да носи белезите на слаба класова съзнателност. В него липсват трайни борчески традиции, групата на потомствения пролетариат е все още малобройна, за да дойде „отвътре“ подтикът за професионално организиране. Сковани от полудиктаторската рамка на едностранната система, останали настрана от общеевропейската антифашистка съпротива, турските работници бавно придобиват онзи заряд от класова непримиримост, с който пролетариатът в развитите капиталистически страни посреща последните залпове на войната. Ето защо ТСРСП навреме дава тласък „отвън“ за профсъюзно организиране и обществено консолидиране на най-прогресивната част от пролетариата в страната.

Нейната дейност в тази насока не остава незабелязана. Правителствените власти предприемат арести на много нейни агитатори в работническите квартали. Редакциите на „Сес“ и „Съюз“ получават официална забрана да печатят материали, свързани с работническите проблеми. Партийното ръководство не се разколебава. Внасянето на политическо съзнание и елементи на организираност в работническото движение не слеза като първостепенна задача от ежедневната дейност на ТСРСП. Под нейно влияние и с прякото участие на партийни членове през лятото на 1946 г. на много места в страната възникват първите следвоенни работнически профсъюзи — в Анкара, Истанбул, Измир, Адана, Зонгулдаг и др.

Малочислени и изолирани един от друг, без уставни принципи и редовен организационен живот, тези професионални организации напомнят началните крачки на профсъюзното работническо движение през 20-те години.³⁸ Но сега вече зад него застава една политическа партия с действена организация и програма, способна да ускори и териториално да разшири наченалия процес на професионално организиране. В движението се включват и дейци от неразтурените довоенни профсъюзи, въпреки че полицията продължава да ги следи за „комунистическа дейност“.

Първите организационни действия на новоучредените профсъюзи (на работниците от предприятията в държавния монопол, на работниците от полиграфическата промишленост, на текстилците и др.) не напускат платформата на традиционните икономически искания: протести до правителството срещу лошите трудови условия, искания за по-високи надници, призови за съпротива срещу произволното увеличение на работния ден от работодателите. Някои от тях, в които силно се чувствава

влиятието на ТСРСП, отиват и по-далече. В своите протестни декларации те се обявяват за демократично обновление на обществения живот в страната, за по-широки политически права на работниците.³⁹

В това отношение най-дейни са ръководствата на истанбулските профсъюзи. При тях определено се проявява стремежът за свързване на икономическите с политическите искания. Със съвместни усилия те учредяват работнически клуб в града. За да издигне равнището на политическата просвета сред работниците, клубът организира лекционна пропаганда в пролетарските квартали и започва издаването на профсъюзния вестник „Сендика“.

Подетият път на профсъюзно единство и обединение довежда и до по-съществени организационни резултати. През есента на 1946 г. се създава Обединението на работническите профсъюзи в Истанбул. Бързо нараства и броят на организирания работници в останалите профсъюзи. Малко по-късно, през декември 1946 г., усилията за изграждане на общонационален профсъюзен център завършват с формирането на Федерацията на работническите профсъюзи в Турция. Нейни учредители са профсъюзите на работниците от държавния монопол, на моряците, на работниците от полиграфическата промишленост, текстилците и профсъюзът на работниците от стоманодобивната промишленост.⁴⁰

Федерацията е сериозен успех за профсъюзното движение в страната и същевременно важен политически пробив за ТСРСП. В програмата и дейността на новосъздадената организация за пръв път намират отражение елементите на пораснала класова съзнателност, на работническо отношение към идеята за организационно единство като предпоставка за успешна класова борба. Възникването на федерацията е и непряк отглас от световния процес на работническо-профсъюзно консолидиране. В първите си печатни изявления нейното ръководство не декларира от съображения на политическа предпазливост съгласието си с принципите на платформата на СФПС, но някои от отрасловите профсъюзни ръководители говорят вече за сливане със световното профсъюзно движение.⁴¹

Съображенията се оказват основателни. Заплахата от работническите профсъюзи, скъперничеството на опозиционната ДП и постоянният кипещ сред останалите партии стават прекалено опасни за управляващата НРП. Нейната върхушка преценява, че назряващата политическа криза може да бъде избягната най-безболезнено с бърз удар по най-радикалните елементи в политическия живот на страната — социалистическото и работническото движение. Като използва запазеното от военните години извънредно положение в някои райони, кабинетът на Р. Пекер забранява на 16. XII. 1946 г. съществуването на ТСРСП и Турската социалистическа партия (ТСП). Полицията разтуря Обединението на работническите профсъюзи в Истанбул и техния работнически клуб. Федерацията на работническите профсъюзи, останала без две от своите най-важни структури, на практика престава да води организационен живот. Военният комендант ген. Теназтепе и органите за сигурност започват полицейски поход срещу ръководителите на разтурените партии и профсъюзи, срещу техните печатни издания.

За юридическа обосновка на разправата с тях правителството подготвя специален законопроект. В края на февруари 1947 г. министърът на труда С. Ърмък предлага текста за одобрение от Меджлиса. Не е нужен дълбок анализ на същността му, за да се разбере, че приет като Закон

№ 5018 за профсъюзите на работниците, работодателите и профсъюзните обединения, той почива върху начала, които лишават работническото профсъюзно движение от възможността да се развива свободно и да защитава действителните интереси на трудещите се. Съгласно неговите постановления Министерството на труда, прокуратурата и местната администрация поемат върховния надзор и контрол върху профсъюзната дейност. Те остават и последните инстанции, през които минават за одобрение избраните профсъюзни ръководства, уставите на новосъздадените профсъюзи и исканията за организиране на профсъюзните инициативи със задължително присъствие на отговорно административно лице.

Най-точно бие в главната цел на НРП и най-пълно разкрива истинските ѝ намерения да лиши профсъюзната борба от политическо съдържание чл. 5 от Закона: „Профсъюзите на работниците и работодателите не могат да се занимават с политика, политическа пропаганда и политическа издателска дейност. Профсъюзите представляват национални организации. Те не могат да действуват срещу национализма и националните интереси.“ За прояви от „антинационален и политически характер“ профсъюзните дейци са заплашени от строг тъмничен затвор, а профсъюзните организации — от разтурване.⁴²

С този закон турската буржоазия продължава традицията на междувоенната си политика спрямо профсъюзното работническо движение: да го задържа в ограничените и контролируеми икономически рамки; да насочва конфликтите между работници и работодатели в руслото на социално-икономическите искания и в последна сметка — да лиши пролетариата от всякаква юридическа и политическа закрила, ако той дръзне да се обяви срещу официалната правителствена доктрина за „класова хармония и сътрудничество между работници и работодатели“.

Усилията на правителството да придаде на работническото движение националистически профил не приключват с цитираната начална формулировка на чл. 5. Разчитайки на традиционната ислямска ксенофобия в настроенията на някои малограмотни, нискокултурни и религиозно настроени работнически слоеве, законът подчинява членуването в международните профсъюзни организации на решенията на Министерския съвет. Но до 1960 г. нито един правителствен кабинет не дава такава разрешение. Зад мълчанието или неаргументирания отказ прозира страхът от влиянието на СФПС, от класовия пример на демократичното профсъюзно движение в останалите страни.

По-нататък Закон № 5018 лишава турския пролетариат от исторически изпитаното средство за класова борба — стачката. Всеки стачкуващ или „подстрекател“ към стачка се санкционира със строг тъмничен затвор. Профсъюзът, подел стачната инициатива, прекратява съществуването си в срок от три месеца до една година.

Други положения от закона затварят пред профсъюзните членове и останалите пътища за предявяване на техните искания. Възникналите конфликти между работници и работодатели съгласно чл. 4 трябва да се уреждат чрез преговори между работническия представител в предприятието и собственика. В случай на неразбирателство искането тръгва нагоре по цяла верига бюрократични помирителни и арбитражни комитети, назначавани от Министерството на труда. По този начин неотвратимо се обезсилва всяка профсъюзна инициатива, профсъюзните организации се лишават от класова тежест и политически авторитет в ежедневните борби на трудещите се, техните действия губят социална ефикасност — предварителна обреченост, която добре приляга на общия анти-

демократичен дух и замисъл на Закона. Между другото и самият министър на труда Ърмък не скрива целите на новото профсъюзно законодателство в едно изявление пред печата: „Профсъюзното движение в Турция се обявява за национално движение. Без да е формация или в подчинение на политическа партия, то следва и подпомага правителствената политика. То ще премахне всякакъв политически елемент в своята програма, за да не стане плячка на чуждо влияние, както става с професионалните организации в комунистическите страни.“⁴³

Веднага след обнародването на Закон № 5018 правителството на НРП прибегва до един проверен метод за разединение на работническата класа. Със силни финансови инжекции и стабилна политическа опека се съживява заглъхналата дейност на казионния предвоенен „Национален съюз на работническите профсъюзи“, преименуван сега в „Съюз на работодателските и работническите профсъюзи“. По този повод един от ръководителите на рязурен през 1946 г. отраслов профсъюз анонимно отбелязва в печата: „Името винаги можеш да промениш, но същността — не!“⁴⁴

Структурата на реорганизираната казионна организация напълно отговаря на аполитичния дух и замисъла за „класова хармония“, залегнали в Закона на профсъюзите. Според нейния статут работниците от всяка професия трябва да образуват профсъюзи от градски или окръжен мащаб, без да имат право на низови организации по предприятия. Същият териториален признак обединява работодателите от всеки промишлен отрасъл в отделни профсъюзи. Така турският пролетариат се лишава от организационна класова сплотеност по предприятия, където възникват и трябва да се решат неговите ежедневни проблеми. От друга страна, окрупненият тип професионални работнически организации предоставят възможности за централизиран правителствен контрол върху тяхната дейност. Съчетан с аналогичната по структура, но противодействаща по цели на работническата борба организация на работодателските профсъюзи, този контрол лишава от действено съдържание целия новообразуван съюз.⁴⁵

Правителството налага и професионални ограничения върху членството в съюза. Занаятчиите, докерите и работниците от морския и въздушния транспорт тямат право да участвуват в него.

Върху работниците, членове на „Съюза на работодателските и работническите профсъюзи“, се разпростират и забраните на Закон № 5018 за стачка и членуване в международни организации. Тяхната профсъюзна инициатива по места остава в ръцете на хора, назначавани от правителството. Според в. „Чалъшма“ през 1949 г. Съюзът е ръководен от 14 депутати в Меджлиса, 36 едри собственици, 9 правителствени чиновници и само трима работници.⁴⁶

Народно-републиканската партия започва щедро финансирана кампания за популяризиране на казионните профсъюзи. „Само хармоничното сътрудничество между хората на капитала и хората на труда, сътрудничество, отразено в тяхната професионална организация, може да гарантира благополучието на работническата класа“ — разкрива пропагандния замисъл брошурата „Нов тип профсъюзно движение“, издадена от истанбулската организация на НРП през 1947 г.⁴⁷ За „пионерската роля“ на Турция в изграждането на „нови“ профсъюзи говорят меродавни политици, изказват се националистически настроени научни и обществени среди. Отново министър Ърмък, сега вече председател на „Съюза на работодателите и работническите профсъюзи“, е най-откровен: „Со-

циалното дело на една държава принадлежи на нейните висши ръководители, а не на работниците. . .“ — подчертава той в една реч.⁴⁸

Неспособността на възобновените казионни профсъюзи да мобилизират работническите маси за борба против икономическата експлоатация проличава още в самото начало на тяхната дейност. Преобладаващата част от турския пролетариат се отдръпва от Съюза, неговите организационни прояви остават на почти анемично равнище, потвърдено в отчетите и изказванията по време на първия му конгрес през декември 1948 г. Без членска база, популярност и престиж в големите индустриални центрове тази организация десет години след своето основаване, през 1957 г., регистрира почти незначителен растеж — 45 работнически и 25 работодателски профсъюза с няколко десетки хиляди члена.⁴⁹

Опозиционната ДП умело се възползува от недееспособността на казионните профсъюзи, за да засили и по тяхна линия парламентарните атаки срещу НРП. На прицел е антидемократичната същност на новото работническо законодателство, тежката атмосфера на икономическо и политическо недоволство в промишлените райони. В полемиката с правителството по работническата политика Баяр, Мендерес и Кюпрюлю не пестят обещания, че след изборната победа на ДП работниците веднага ще могат да стачкуват, защото стачката била „единственото оръжие в ръцете на работника, докато работодателят имал хиляди начини да защити своите интереси“⁵⁰.

Предизборните обещания покачват престижа на демократите предимно в средите на нискоквалифицираните работници, повярвали, че загрижеността на ДП по социалните проблеми на страната стои над нейните политически и икономически намерения. И за да не остане съмнение сред гласоподавателите от промишлените центрове, че критиката срещу недъгавото трудово законодателство ще остане в традицията на словесната предизборна еквилибристика, в изборната декларация на Демократическата партия е включен законопроект за право на стачка като „мошна защита на националната, стопанската и социалната структура на страната“⁵¹.

Дискусиите около работническия въпрос в края на 40-те години съживяват ръководствата на някои незасегнати от удара през 1946 г. демократични отраслови профсъюзи. Членската маса на много от казионните профсъюзи също издига глас за твърда позиция в подкрепа на работническите искания, за прогресивна динамика в правителствената социална политика. На тази основа зачестяват контактите и укрепват връзките между отделните профсъюзни организации. Техните месечни събрания постепенно се превръщат в трибуна за търсене на форми и пътища към единството на работническите сили.

Под организациялната обвивка на казионните профсъюзи започва да си пробива път тенденцията за независимост и социална настъпателност на работническото професионално движение. В края на 1948 г. седемнадесет работнически профсъюза в Истанбул възстановяват Обединението на работническите профсъюзи. Непосредствено след това подобни регионални организации възникват и в някои от останалите индустриални центрове: Анкара, Бурса, Ескишехир и др.⁵²

В тревожно очакване на предстоящата предизборна кампания правителството предпочита да си затвори очите пред настъпилото профсъюзно раздвижване. В управляващите кръгове надмощие взема становището, че е необходимо „временно отпускане“ на административно-полицей-

ския обръч около работническото движение, докато се разсее предизборното напрежение.

Още в първите дни на своето съществуване ръководството на истанбулското обединение отправя поглед към по-перспективния хоризонт на общонационалната профсъюзна работническа организация. С писмо-обръщение от 22. XII. 1948 г. към всички профсъюзи в страната то апелира за създаване на Обща работническа конфедерация. Инициативата не се осъществява.⁵³ Останалите профсъюзи се оказват неподготвени за такава важна стъпка — било поради реорганизация, било поради това, че се намират още в период на първоначално организационно изграждане.

И в новосъздадените обединения леко надмощие добива профсъюзният реформизъм. Придържането към догмата на Закон № 5018 изтласква на техните ръководни постове водачи, които застъпват десни позиции и ратуват за националистически и антикомунистически облик на профсъюзното движение. За това съдейства честият контрол и непрекъснатите проверки на профсъюзите от страна на правителствените чиновници.⁵⁴ Укрепва обаче и другата тенденция — за откъсване на пролетарията от влиянието на казионните профсъюзи. Тя се чувства в категоричния тон на позива, с който няколко „независими работнически профсъюза“ в Истанбул отговарят на една реч на министъра на труда в началото на 1949 г. „Всички цивилизовани държави в света признават на работниците право на стачкуване и им гарантират това право със своите конституции. Следователно няма друга по-очевидна неправда от отказа да бъде признато и на нас това право.“⁵⁵ В позива се критикуват всички профсъюзи, поставили се в услуга на НРП, и се изказва решимост да се търси решението на работническия въпрос в рамките на профсъюзната борба.

Призракт на извънпарламентарната работническа съпротива — стачки, демонстрации и митинги, отново заплашително изплува пред правителството. Сред управляващата партия със закъснения се дочуват реалистични мнения, че трябва по-сериозно да се вниква в това, което изпълва живота на турския работник. За сравнително кратък срок се приемам няколко закона за работническо застраховане — допълнения и основни корекции към приетия през юни 1945 г. Закон № 4772 за застраховка при нещастни случаи, професионални заболявания и майчинство. Фондовете за застраховки и пенсии се оказват обаче крайно недостатъчни, за да намалят работническото недоволство и да отклонят натиска на профсъюзите и ДП по въпроса за стачното право.

Пропагандният шум при оповестяването на законите зле прикрива антидемократичната им законодателна същност. Достатъчно е да се спомене само един пункт от Закона за застраховане по старост — условието да се работи най-малко 25 години в предприятията, където е в сила законодателството. При непрекъснатия ръст на безработицата, принуждаващ турския работник да се мести по различни предприятия, често незасегнати от законните положения за пенсиониране, това условие за мнозина остава неизпълнимо и просто е предлог, за да им бъде отказана пенсия.⁵⁶

В парламентарните избори през май 1950 г. след десетки години несменяемо управление НРП плаща за загубеното политическо доверие. Побеждава Демократическата партия — с широки обещания за социални реформи и демократизация на държавния строй. Дж. Баяр е избран за президент на републиката, министър-председателския портфейл получава А. Мендерес.

Демократите идват на власт с лозунгите за „преустройство на икономическата структура“ и „либерализация“ на стопанската политика. Тяхната организация обаче създава класови привилегии за турската земеделска буржоазия и промишлениците, свързани със западния капитал. Ускоряват се капиталистическите процеси в селското стопанство, започва въвеждането на едро машинно земеделие — за годините, през които управляват демократите (1950 — 1960), обработваемата площ в страната нараства с близо 60%, от които около четири пети за сметка на едрите капиталистически стопанства.⁵⁷

Етатизмът на Ататюрк и неговите последователи, поощряването на държавния капитализъм и инициатива остават в миналото. Демократическата партия, вече управляваща сила, стимулира и укрепва с механизмите на държавния апарат едрият частен турски капитал, разтваря вратите на националната икономика за проникването на чужди капиталовложения — преди всичко тези на САЩ. Американските монополи се настаняват във всички сфери на турската икономика, американски стратегии на стопанското планиране отвоюват от правителството инициативата за финансовия капитал на Съединените щати: Банка за промишлено развитие на Турция, с 50% американски авоари; американски фирми за разработването на турските природни ресурси; смесени компании в промишлеността и транспорта и др.⁵⁸

Политиката на тясно икономическо и финансово обвързване със САЩ насочва и външнополитическия курс на режима на Баяр-Мендерес. Следващ ветропоказателя на американската политика, той стоварва върху страната бремето на войната в Корея и създава постоянно напрежение в отношенията със съседите поради участието на Турция във военнополитическите блокове НАТО и СЕАТО. Турските ръководни среди поемат не само политическите ангажименти на свързващо звено между тези групировки, но и военните задължения на техен преден пост в района на Близкия Изток, удобен плацдарм за американските бази.

Още непоставило основите на своята вътрешна и международна стабилност, правителството на ДП бърза да покаже, че либералнобуржоазната насока на неговите предизборни лозунги е била само ефектен сбор от пропагандни аргументи. През лятото на 1950 г. Турското дружество на привържениците на мира е обявено за „опасна организация, разпространяваща комунистически идеи“ и разтурено, а печатният му орган „Баръш“ — конфискуван.

Тази първа проява на десен политически екстремизъм веднага получава и юридическо покритие. Със съответно изменение на наказателния кодекс през ноември 1951 г. се увеличават присъдите и наказанията по обвинение в комунистическа пропаганда. Властите са вече с развързани ръце. Започват преследвания срещу всички демократични елементи — интелигенти, работници, селяни, занаятчии, дребни буржоа, чиито протести срещу правителствената политика получават в обвинителния акт произволната квалификация „комунистическа дейност“.

Още при първите социални инициативи новият кабинет зле прикрива нежеланието си да реши основните работнически проблеми, въпреки че министърът на труда Х. Полатакан самоуверено се мъчи да вдъхне оптимизъм в едно публично изявление: „Преди още да дойде на власт, Демократическата партия е дала много обещания на работниците. Наш дълг е в най-скоро време и в най-отлична форма правителството да изпълни тези обещания.“⁵⁹

Отначало демократите опитват някои полумерки, имащи в основата си пропагандно-представителен характер. Празникът на турската република 29 октомври е обявен за неприсъствен, но платен работен ден. Правителственият печат умишлено вдига шум във връзка с отделни немногобройни случаи, когато работодателите са подведени под съдебна отговорност за неспазване на Закона за труда. Започва дискусия между Министерството на труда и собствениците за платената седмична почивка на работниците, която бързо заглъхва в проточили се допитвания и неизяснени становища. Проваля се и намерението на новия правителствен екип да създаде „смесени комисии“ (държавни специалисти, работници, работодатели), имащи за цел да определят размера на работническата надница в отделните вилаети, където тя отдавна стои под екзистенцминимума. Идеята се оказва порочна още в зародиш. Комисиите повишават надниците, но веднага след това работодателите организирани покачват цените на индустриалните произведения, неутрализират по този начин покачването на дневното заплащане.⁶⁰

Скоро и тези половинчати правителствени инициативи секват. През първите години от управлението на демократите 80% от работниците работват значително по-ниско от средната сума на работната заплата според турските статистически източници.⁶¹ В края на техния режим стойността на живота се покачва повече от три пъти, при екзистенц-минимум от 2500 турски лири заплата за средно семейство по-малко от работниците и служащите получават по 150 — 200 лири. Само 1959 г. изхвърля в армията на безработните 554 хил. човека.⁶²

Но въпреки това режимът недвусмислено предупреждава, че ще постави политическа бариера пред всеки протест на профсъюзите, който влиза в разрез със Закона за труда от 30-те години и Закона за профсъюзите от 1947 г. Това остаряло и антидемократично законодателство, допълнено с редица нови реакционни закони, изгражда скелета на правителствената концепция по профсъюзния въпрос и работническото движение чак до падането на режима през 1960 г.

Известно време, до лятото на 1952 г., правителствената пропаганда дава определени надежди, че усилено се проучва законопроект за право на стачка — така, както е обещано в правителствената програма от първия кабинет на Мендерес.⁶³ Председателят на комисията за преиздаване на трудовото законодателство проф. С. Дербил помества в печата поредица от статии, пронизани от обнадеждаващия лайтмотив, че Законът за труда ще бъде демократизиран. Скоро всичко затихва. Обещанията остават към хартия. На периодическите съвещания с профсъюзните ръководства политически отговорни лица се задоволяват с обещания по второстепенния въпрос за платената седмична почивка, подминавайки закона за стачкуване с фалшивия тезис, че стачката е „политически израз“ на класова съпротива, а класи в Турция не съществуват.⁶⁴

Още в самото начало настъплението на режима на Баяр-Мендерес срещу работническата класа и демократичните сили в страната естествено поражда тенденцията за обединение на профсъюзните усилия в името на по-ефикасна защита на работническите интереси. Истанбулското обединение отново, както и преди две години, излиза с апел към другите обединения и федерации за създаване на Конфедерация на работническите профсъюзи в Турция и даже предлага проектоустав, изготвен съобразно принципите и устава на Френската конфедерация на труда.⁶⁵

Предложението веднага добива популярност сред профсъюзната членска маса и ръководствата. Годишните отчетни събрания на отрасловите профсъюзи в края на 1950 г. потвърждават желанието за единство и сплотяване, за изживяване на илюзиите в законодателната добронамереност на турската буржоазия. Те протичат в наелектризираната атмосфера на изказвания срещу социалната политика на правителството, с призови за решителна профсъюзна борба. Току-що възстановената Турска социалистическа партия (ТСП) също подкрепя тенденцията за разширяване на единството и укрепването на класовата съпротива.

Така започва новият етап в профсъюзното организиране на турския пролетариат. През 1951 г. възникват няколко федерации, които обединяват работниците от един или близки трудови отрасли както по териториално-икономически признак, така и в рамките на цялата страна. За непродължителния срок до началото на 1952 г. печатът се изпълва със съобщения за учредяването на профсъюзни федерации: на работническите профсъюзи от текстилната промишленост, на работниците от морския транспорт, на работническите профсъюзи от железопътните линии, на работниците от хотелите, ресторантите, увеселителните заведения.⁶⁶ Следната таблица илюстрира нагледно количествения растеж на работническите професионални организации през периода 1948 — 1952 г.:⁶⁷

Година	Брой на членовете	Профсъюзи	Федерации, обединения
1948	52 000	73	1
1949	73 873	83	2
1950	78 000	88	3
1951	110 000	137	8
1952	173 000	248	16

Не може да се отрече, че този „етап на федерациите“ в турското профсъюзно движение носи и известно увеличение на профсъюзната бюрокрация, раздуване на нейния апарат. Тук трябва да се отчете обстоятелството, че някои от работниците встъпват в профсъюзите, тласкани от временни мотиви — да използват профсъюзната защита при намирането на работата, да разрешат в своя полза краткотраен конфликт с работодателя и т. н. Но в общия процес на консолидиране и обединение това е неотменим етап, защото чрез него идеята на истанбулското Обединение пуска трайни, общонационални корени.

На 18. II. 1952 г. в Истанбул започва своята работа конгресът на Федерацията на работническите профсъюзи от текстилната промишленост. В нейните редове призивът за създаване на единен център за работническите профсъюзи получава за пръв път общотурско звучене, смисъл и одобрение, тъй като присъстващите тук като гости представители на профсъюзните обединения и федерации от Анкара, Измир, Бурса, Чукурова и др. единодушно се присъединяват към него.⁶⁸

Два месеца по-късно специално свиканата в Бурса профсъюзна конференция обсъжда проектоустава на бъдещата Конфедерация. Свои делегати на нея изпращат не само профсъюзните организации, представени на конгреса в Истанбул, но и обединението на работническите профсъюзи в района на Гарсус — Средиземно море, Профсъюзите на работниците от стоманодобивната промишленост в Карабюк и Федерацията

на работническите профсъюзи в района на Ескишехир. С присъединяването към призива на тези сравнително силни и многочислени организации идеята за Конфедерация става реалност. Делегатите на конфедерацията разискват по организационните въпроси на бъдещия профсъюзен център и възлагат подготвителната работа по неговото изграждане на Временен организационен комитет.

След близо двумесечна подготовка комитетът, спазвайки буквата на закона, връчва на 31. VII. 1952 г. устава на новата организация на анкарския губернатор. В него тя се нарича Конфедерация на работническите профсъюзи в Турция („Тюрк-Иш“). След изчакване на правителственото разрешение Конфедерацията провежда на 6 и 7 септември своя първи конгрес.⁶⁹

До този успешен финал профсъюзите идват след труден процес на организационно укрепване в условията на непрекъсната борба за жизнените интереси и политическите права на турския пролетариат. До определена степен той е подготвен и от развитието на стачното движение в края на 40-те и началото на 50-те години. Въпреки правителствените забрани стачната вълна залива Истанбул, Измир, Анкара, Мерсина, Зонгулдагския каменовъглен басейн. До Министерството на труда ежеседмично пристигат колективни искания от различни промишлени браншове.⁷⁰ Обща характерна черта на тези стачни вълнения е, че наред с икономическите искания (повишение на заплащането, подобряване на трудовите условия и охраната на труда) стачниците все по-настойчиво започват да издигат и политически — отмяна на антидемократичното и антиработническото законодателство, право на стачки и сключване на колективни трудови договори с предприемачите, разширение на профсъюзните права и др.

Родила се в период на повишена стачна активност, „Тюрк-Иш“ привлича внимание на Народно-републиканската партия, търсеца съюзници в опозиционната борба. На почвата на тези тактически вътрешнопартийни съображения лидерите на НРП търсят контакти с дейците на Конфедерацията още преди тя да е направила първите си организационни стъпки, преди да е утвърдила своята платформа.

КОНФЕДЕРАЦИЯ НА РАБОТНИЧЕСКИТЕ ПРОФСЪЮЗИ В ТУРЦИЯ („ТЮРК-ИШ“)

При учредяването си „Тюрк-Иш“ наброява около 150 хил. члена.⁷¹ Сравнена с останалите политически организации в страната, тя представлява достатъчно многочислена формация, способна да влияе върху обществено-политическия живот. По страниците на правителствения и опозиционния печат веднага се появяват материали с незавоалирани намеци, че въпреки прокламираната в началото политическа неангажираност Конфедерацията е в състояние да намери нътища и форми, за да се превърне в опора за всяка партия. Народнорепубликанците преминават от лични контакти към конкретно предложение, но в края на 1952 г. получават отказ с мотивировката, че „Тюрк-Иш“ „ще остане далеч от всяка политическа дейност“, имайки за цел изключително подобряването на жизнения уровень на работниците.⁷²

Едва ли може да има съмнение, че зад такива изявления се крие и презастраховка срещу евентуални обвинения в антиправителствена дейност. Но основната причина е по-дълбока, пряко свързана с политическите възгледи на ръководните среди в Конфедерацията.

В своя традиционен годишен преглед на политическите течения и групи в страната независимият в „Истанбул“ отбелязва в края на 1952 г., че „Тюрк-Иш“ ще се отграничава от политиката и е под влияние на Американската федерация на труда (АФТ).⁷³

В търсенето на аргументи редакторите едва ли трябва да отидат далече при своите анализи. Още при първите ѝ действия Конфедерацията става обект на засилено внимание от страна на реформистката централа в световното профсъюзно движение — Международната конфедерация на свободните профсъюзи (МКСП). Особено подчертани са усилията в тази насока на „стълба“ в МКСП — Американската федерация на труда.⁷⁴

Под влияние на техните социалреформистки идеи „Тюрк-Иш“ провъзгласява за свой основен лозунг защитата на икономическите интереси на пролетариата чрез „осигуряване на класов мир и сливане на класите“⁷⁵. Тази постановка събира в едно политическите абстракции на американския и западноевропейския реформизъм за „класова хармония“ с конкретнополитическото отрицание на класите и класовата борба в Турция. И както показва развитието на профсъюзното движение в страната, обратната страна на претенцията на „Тюрк-Иш“ за надпартийна организация по-късно ще се окаже благоприятен фон за видимото влияние на управляващата буржоазна партия.⁷⁶

От духа на социалреформизма е проникната и емблемата на организацията — две стиснати ръце, фигуративно демонстриращи сътрудничеството между работници и работодатели, отсъствието на класова борба.⁷⁷ Той прониква в почти всички звена на ръководните органи: генерален съвет, ръководещ съвет, изпълком, ревизионна комисия и съд на честта.⁷⁸ От него поради тесните връзки с работническите маси сравнително запазени остават ръководствата на отрасловите профсъюзи.

Тук трябва да се подчертае, че за десетилетието до 1960 г. влиянието на западния профсъюзен реформизъм прониква в турските работнически профсъюзи предимно по теоретични канали. Режимът на Баяр-Мендерес категорично забранява участието в международните профсъюзни организации.⁷⁹ Всички те, независимо от идеологическите различия и политическата насоченост попадат в правителствената политика под знаменателя на „проводници на комунистически идеи и леви убеждения“. Тази изолация порицава дори анкарският кореспондент на „Ню Йорк Таймс“. „Правителството особено се бои от чуждестранното влияние в турското работническо движение“ — отбелязва той в една кореспонденция.⁸⁰ Почти никакви контакти не съществуват между турските профсъюзи и профсъюзните организации от балканските страни, сянката на антикомунистическата неприязън трайно се възпроява през възможностите за връзки с профсъюзите на Съветския съюз и останалите социалистически страни.⁸¹

Едва в края на 50-те години зачестяват посещенията на американски, английски и западногермански лидери на МКСП. Част от тях идват като лектори, други са гости на профсъюзните конгреси.⁸² Тяхната поява и дейност дава нов тласък за насаждане в турското профсъюзно движение на съвременните социалреформистки теории.

Независимо от това създаването на „Тюрк-Иш“ е факт с определена положителна стойност в обществено-политическия живот на страната. За пръв път в своята история турската работническа класа има общонационален организационен и координационен център, разкриващ реални възможности за разширяване на връзките и сътрудничеството между

различните профсъюзни обединения. С Конфедерацията фронтът на пролетариата срещу настъплението на капитала придобива организирана форма, получава характер на трайна тенденция в политическата борба, вещае перспектива дори и в усилията за отвоюване на определени политически права.

„Тюрк-Иш“ сравнително бързо печели обществен престиж. В нейна подкрепа официално се ангажират опозиционни политици, общественици и политически независими интелектуалци. „Неопрровержимо обстоятелство“ е, че синдикализмът в нашата страна се развива успешно, независимо че много политически лица го смятат за неуместен и ненужен. . . “ — обобщава техните мнения в една статия известният проф. О. Туна.⁸³

Печатът помества и други материали, насочени срещу профсъюзния nihilизъм на антикомунистическите среди. Зачестяват обръщенията към правителството на Меджлиса за подобряване на профсъюзното законодателство, за узаконяване на стачното право. Сега ролите на ДП и НРП в отношението към работническите профсъюзи се сменят. В лагера на опозицията народнорепубликанците използват нарастващите обществени симпатии към профсъюзите, за да разширяват своето влияние сред работниците, разчитайки в антиправителствените си атаки и на тяхната подкрепа. По линията на възходящия партиен „интерес“ към работническите проблеми десетият конгрес на НРП през 1953 г. официално включва стачното право като лозунг в своята програма.

Турският пролетариат сам превръща узаконяването на стачната борба в основна цел на своята активност през 50-те години. Първи се вдигат на стачка през лятото на 1951 г. пристанищните работници от Измир, подкрепени от текстилците в същия град. До 1955 г. стачни вълни преминават през държавни заводи, фабрики и предприятия в Истанбул, Анкара, Измир, Искендерун. Стачкуют работници от различни индустриални браншове, от сферата на обслужването, строители и докери. През юли 1954 г. кореспондентът на „Ватап“ в Измир тревожно възкликва: „Няколкостотин докери са напуснали пристанището. За пръв път се обявява стачка от подобен мащаб!“⁸⁴ Измирските стачници искат повишение на работната заплата и премиите, социални осигуровки и спазване на 8-часовия работен ден.

Ръководството на „Тюрк-Иш“, съсредоточило на първо време сили и енергия за организационното изграждане на федерацията, остава настрана от стачното движение. Лидерите на десния полюс — реформистите и някои антикомунистически настроени дейци, прикриват преднамерената си пасивност с публично изказаните опасения, че непосредствената намеса на „Тюрк-Иш“ в стачните вълнения ще предизвика преследвания от страна на правителството, което ще обвини Конфедерацията в „незаконни действия“ и „комунистическа политизация“ на профсъюзите. В подобен дух е и възванието, с което Изпълнителният комитет излиза през февруари 1953 г. на работническия митинг в Сакария. Там дебело се подчертава, че „турското работническо движение стои твърдо срещу комунизма“⁸⁵.

На друга позиция застават обаче ръководителите на малките отраслови профсъюзи. Левите сили в тях вземат надмощие, опитвайки се да придадат на стачната вълна целенасочен характер. Но собствениците получават пълната подкрепа на правителството, срещу стачниците е хвърлена войска и полиция.⁸⁶ Останало без общ ръководен център и разпокъсано

в отделните промишлени райони, стачното движение постепенно заглъхва през втората половина на 50-те години. По-голямата част от стачките завършват с поражение, останалите — с незначителен успех. На места, както след стачката на шофьорите от Анкара, много от стачниците са дадени под съд.⁸⁷ Вместо законна защита на стачното право Министерският съвет нарежда на прокуратурата в Измир да забрани Профсъюза на докерите в града и Профсъюза на минните работници заради участието в стачките през 1952 — 1954 г.⁸⁸ В началото на август 1954 г. 539 измирски стачници и 17 техни профсъюзни ръководители са изправени пред съд. Процесът се проточва чак до началото на следващата година и завършва с различни по срок присъди и глоби за подсъдимите.⁸⁹

През годините на стачния подем ръководството на „Тюрк-Иш“ се опитва и по законни пътища да защити някои работнически права. В редица официални декларации и протести до правителството и Меджлиса, на митинги и събрания профсъюзните членове отправят искания за узаконяване на стачното право, за въвеждане на ново трудово законодателство. Те настояват за по-широки профсъюзни права и за анулиране на действащия от 1936 г. Закон за труда, чиито алинеи отдавна са престанали да съответствуват на променените социални, стопански и административни условия. По данни на в. „Правда“ в това широко движение за работнически права през 1952 — 1954 г. вземат участие около 150 хил. текстилци, 20 хил. тютюнорботници, 40 хил. общарски работници и др.⁹⁰ Тяхната активност поддържа едно постоянно социално напрежение, което напълно опровергава твърденията на президента Баяр в парламента за „положителния баланс“ от управлението на ДП.

Наред със стачното право от поредицата работнически искания се откроява и друг важен стратегически прицел на профсъюзната борба в страната — сключването на колективни трудови договори с работодателите. Без да засенчва основните икономически точки — повишаване на надниците и заплатите, спазване на 8-часовия работен ден, социално осигуряване и др., това искане заедно със стачното право вече носи белезите на осъзнатия класов интерес.

Признаците за политическа тенденция в профсъюзната борба стряскат управляващите среди. От трибуната на втория трудов конгрес в Анкара (февруари 1954) министърът на труда Х. Еркмен трябва да признае, че трудовите условия и принципите на заплащане „изостават от бързо поскъпващите материални условия на живот в страната“. Но атакуван с политически и икономически искания от делегатите-работници, той не обещава нищо конкретно, а само загатва за „идеи“, които вече се „обсъждали“ в Министерския съвет като юридическа първооснова на законопроект за стачно право.⁹¹ Вместо реалистични стъпки за преодоляване на социалното недоволство правителството се опитва да излезе от критичния период на изострени класови противоречия със засилване на антиработническите действия, с провеждане на открита профсъюзна дискриминация. Непреодолимо далече по своя социален състав от работническата класа (от 387 нейни депутати в деветия Меджлис през 1954 г. само 3 са работници)⁹², Демократическата партия не може да се примири с едно-профсъюзно движение, излизащо извън безопасните за нея рамки на пълна аполитичност, ограничена обществена популярност и чист професионализъм.

Нейното правителство се противопоставя дори срещу най-незначителните прояви на работническо недоволство. С лека ръка те се обявяват за „противозаконни, антинационални и прокомунистически“ — както

в случая с искането на истанбулските текстилци да проведат през април 1952 г. мирен митинг срещу незаконните действия на работодателите и зачестилите трудови конфликти.⁹³

Настъпнението срещу работническото движение се подхранва особено силно от антикомунистическата тенденция, която по това време открито взема връх в ръководството на ДП. Двамата водачи — Баяр и Мендерес, все по-често проявяват стремеж към авторитарна власт. Започват масови арести на лица, заподозрени в принадлежност към „нелегалната комунистическа партия“. Без доказани обвинения пред съда са изправени много демократи и прогресивни обществени дейци, полицейският произвол се превръща в повсеместно и ежедневно явление. Вестниците поместват кратки, но показателни бележки: „Затворът в Измир става тесен за осъдените“, „Истанбулският затвор е препълнен“.⁹⁴ Във Великото национално събрание един от министрите заплашва: „Всеки работнически митинг е не само митинг, но и определена социална задача. . . , зад която стои една партия, по име социалистическа, но чийто методи и същество са комунистически. Правителството обаче ще сумее да запази режима. . .“⁹⁵

Заплахата незабавно влиза в действие. Социалистическата партия е поставена извън законите, а нейните ръководители — арестувани. През 1955 г. започва шумният „процес на 167-те“. Няколко десетки работници, студенти, занаятчии, интелектуалци и военни са осъдени по едно изфабрикувано обвинение, в което тяхната борба за мир, срещу военното присъствие на САЩ в Турция, се окачествява като „национална измяна“.⁹⁶ Между осъдените, получили присъди между 2 и 10 години, са старият деец на турското работническо движение Шефик Хюсюн Деймер, прогресивните интелектуалци С. Таръ, Р. Барнер и др.

С нов закон за печата е сложен край на всяка критика, отправяна от средствата за масова информация срещу министрите, висшата администрация и военните. Под неговите удари веднага попадат 18 опозиционни журналисти и няколко редактора на профсъюзни многотиражки.

В обстановка на нетърпимост спрямо политически противници и засилващо се вътрешнополитическо напрежение профсъюзното движение започва да търси нови форми за защита на работническите интереси. Вниманието на „Тюрк-Иш“ сега се насочва към възможностите на парламентарната борба.

През пролетта на 1954 г. част от профсъюзните водачи издигат идеята за избиране на депутати в Меджлиса направо от специална работническа организация. Тя се създава под формата на „Комитет за подкрепа на депутати от работниците и приятелите на работниците“. В учредяването на Комитета участвуват ръководителите на няколко столични профсъюза.

За предстоящите парламентарни избори Комитетът включва в своя списък кандидатурите на избрани от него лица, без оглед на тяхната партийна принадлежност. По този начин той цели да избегне задължителната партийна санкция върху кандидатските листи от страна на ДП и НРП, да представи тактическия ход като „извънпартийна инициатива“. Неутрален партиен характер има и прокламацията на Комитета от 7. IV. 1954 г., в самото навечерие на изборите.⁹⁷

Съзряло в Комитета неочакван дестабилизиращ фактор за престижа на ДП в предизборната борба, правителството започва съдебни преследвания. Двадесет и един дейци от Профсъюза на строителните

работници, симпатизанти на Комитета, застават пред един от съставите на четвърти наказателен съд в Истанбул, обвинени в комунистическа дейност.

Въпреки това в навечерието на изборите Комитетът излиза с прокламация да се гласува за него в името на „работническото дело“. В последния момент властите го разтурят. Но дори и с този неуспешен финал дейността на Комитета ознаменува нова стъпка наляво не само сред ръководителите на малките отрасли профсъюзи, но и в Изпълкома на „Тюрк-Иш“. Под влияние на профсъюзните маси Конфедерацията на работническите профсъюзи още на следващата година официално настоява пред правителството за твърд минимум на работната заплата и за нейното повишение с 30 — 50%.⁹⁸

Особена активност в тази насока проявяват истанбулските профсъюзи. Пред септември 1955 г. конференцията на Истанбулското работническо обединение поставя наред с икономическите искания и политическо — правото на работниците да стачкуват.⁹⁹

През втората половина на 50-те години работническите профсъюзи не изостават и от общото русло на антивоенното движение в страната. Започнало по повод на загубения престиж след неуспешната война в Корея, то бързо прераства в периодични, но силни антиамерикански вълнения, в движение срещу обвързването с военни пактове. Работниците от Искендерун отказват да разтоварват кораби с военно предназначение. С тях се солидаризират докерите от военно-морските бази на НАТО в Измир и Дериндже. На извънреден конгрес работниците от текстилната, трикотажната, кожарската и стъklarската промишленост се обръщат към турската работническа класа с възвание за бойкот на стоките, изнасяни или внасяни за военните пактове.¹⁰⁰

Заставайки начело на демократичното движение на турския народ, работническите профсъюзи привличат в своите редове хиляди неорганизиран работници. Статистическите сведения за тяхното нарастване след 1952 г. рисуват следната картина:¹⁰¹

Година	Членове	Профсъюзи	Обединения и федерации
1953	175 000	275	17
1954	180 387	323	23
1955	189 387	363	27
1956	209 155	376	26
1957	244 855	383	18
1958	262 591	394	18
1959	300 000	394	18

Правителството е обезпокоено от ръста на профсъюзното движение. В ход отново се пуска поредица от санкциониращи закони. С един от тях — за събранията и демонстрациите от юни 1956 г., партиите и профсъюзите получават право само на три събрания в годината, контролирани от властите и заявени от съответните ръководства не по-късно от 48 часа до тяхното провеждане.

Замисълът на правителството да раздуха с този закон психозата на страха от политически преследвания не донася очакваните резултати. Режимът затъва в дълбока вътрешна и външнополитическа криза. Програмните обещания на ДП за модернизация на икономическата структу-

ра, която трябвало да донесе „общонационално благоденствие“, остават гълословни твърдения. През втората половина на 50-те години Турция продължава да бъде слабо развита аграрна страна, в чийто съвкупен национален продукт промишлеността дава само 25%, а над 60% от населението остава неграмотно.¹⁰²

Профсъюзите преминават в настъпление. Стачни настроения обхващат почти всички работнически райони. Сътрудничеството с опозиционната НРП при критиката на правителствената работническа политика се задълбочава. Народнорепубликанците представят в Меджлиса проект за нов профсъюзен закон. „Тюрк-Иш“ решително ги подкрепя.

Тогава правителството преминава към открита разпрана с профсъюзното движение. За юридическа мотивировка служи спекулативното тълкуване на Закона за профсъюзите от 1947 г. Съгласно неговият чл. 8 профсъюзни организации могат да създават само работниците от една професия. Действително в организационната си структура федерациите и обединенията включват профсъюзи от различни браншове, но принципът за професионална-еднородност на отрасловия профсъюз не е нарушен. Съдебните власти използват недостатъчната прецизност на закона и десет години след неговото обнародване обявяват профсъюзните обединения за незаконни, въпреки че техните устави отдавна са одобрени от същите съдебни институции и Министерството на труда.

Над турското профсъюзно движение надвисва сериозна заплаха. Само през пролетта на 1957 г. по съдебен ред са разтурени Федерацията на работническите профсъюзи в Адана и Чукурова, Обединението на анкарските и ескишехирските профсъюзи, на профсъюзите в Бурса, Федерацията на работническите профсъюзи в Коджаели и района на Мраморно море. До края на годината правителствената акция срещу профсъюзите не секва. Разпуснати са повече от 150 отраслови профсъюзи, федерации и обединения. Техните ръководители са подведени под съдебна отговорност, а профсъюзното имущество е подложено на конфискация.¹⁰³

Режимът на Баяр-Мендерес не преустановява посегателствата върху профсъюзите и през следващите години. С оскъдни възможности за защита на своите членове профсъюзните организации понасят тежък удар, който разстройва тяхната дейност и предизвиква временен отлив в работническото движение.

Въпреки всичко наболелите работнически въпроси отново намират място в работата на поредния конгрес на „Тюрк-Иш“ през май 1959 г. Изтъква се искането за признаване на стачното право, нов закон за професионалните организации, определяне на минимална надница.¹⁰⁴

Последвалите конгреси и конференции на отрасловите профсъюзи също вземат категорична позиция за право на стачна борба. „Турският работник настоява да му се даде право на стачка и ще се бори настойчиво за осъществяването му“ — публикуват вестниците едно от изказванията по време на Конгреса на работниците от вълнената и килимарската промишленост.¹⁰⁵ До началото на 1960 г. с резолюции за стачно право излизат конференцията на Профсъюза на тютюнорботниците от Егейска област, Конгресът на Федерацията на железничарите, 650-те стачкуващи работници от текстилния завод в гр. Мерсин и др.

Отначало правителството се опитва да отведе профсъюзните искания в задънена улица, превръщайки ги в обект на нескончаема и безперспективна парламентарна дискусия. Скоро обаче напрегнатата вътрешно-

политическа обстановка, тревожните признаци на очертаващото се ново профсъюзно единство и настойчивостта на опозицията принуждават ДП да предприеме някои положителни стъпки в социалната си политика. През април 1960 г. е гласуван Закон за отпуските. За пръв път в историята на турската работническа класа с него се предвижда платен отпуск за работниците и служителите в размер от 12 до 24 дни в зависимост от трудовия им стаж.

Въпреки това политическото напрежение в страната не намалява. Двата главни политически съперника — ДП и НРП изострят своя диалог пред приближаващите общински избори. Привържениците на Иньоню атакуват демократите в най-уязвимите пунктове на вътрешната им политика: инфлацията, катастрофалното покачване на цените, увеличението на преките военни разходи — от 780 млн. лири през 1951 — 1952 финансова година до 1 млрд. и 600 млн. лири през 1957 — 1958 г.¹⁰⁶

Опозицията използва не само статистиката като аргументация. Виждайки затрудненото положение на „Тюрк-Иш“, НРП иска да спечели с широки обещания политическото влияние сред нейните членове. Нейната парламентарна група постоянно поддържа актуалността на профсъюзния въпрос в Меджлиса.

През пролетта на 1960 г. в страната се създава сложна, напрегната и тревожна обстановка. Правителството — с основателни опасения за поражение в предстоящите избори, се опитва да предотврати краха с нов удар срещу опозиционните сили. На бял свят излиза правителствен декрет, който забранява всяка политическа дейност до провеждането на изборите.

Скоро събитията приемат драматичен обрат. Срещу правителствените действия протестират студентите и преподавателите от Истанбулския университет. След техните кървави сблъсъци с полицията към движението се присъединяват студентите от Анкара, адвокатите от Истанбул и Измир. Под лозунгите за оставка на кабинета преминават многолюдни демонстрации в почти всички по-големи провинциални градове.¹⁰⁷

На много места правителството обявява военно положение. Армията отказва да стреля срещу демонстрантите. Отделни войскове части ги подкрепят. Слушателите от Анкарската военна академия демонстрират с пълна униформа срещу режима.

За да предотвратят изострянето на политическото напрежение, определени буржоазни групировки замислят държавен преврат. Най-подходящо оръжие за целта се оказват военните.

На 27. V. 1960 г. съществуваща отпреди военна организация извършва преврат. Проамериканският режим на демократите пада. Кемалистката революция, доведена от своите досегашни вдъхновители до половинчати форми и резултати, получава нов тласък за продължение и развитие. Властта преминава в ръцете на Комитет за национално единство (КНЕ). Той представлява организационният връх на политическа концентрация от млади, радикално-националистически настроени военни и генерали с умерено-либерални възгледи.¹⁰⁸

Първите публични изявления на новия държавен глава и председател на КНЕ ген. Дж. Гюрсел показват ярко разграничаване на новата власт от милитаристичния, противонароден курс на бившето правителство. Дават се декларации, че добрата армия не е достатъчно условие за прогреса на нацията, че за това е нужен преди всичко висок жизнен стандарт на населението. За да разчисти хаоса, предизвикан от режима

на ДП и подготви страната за демократични избори, КНЕ временно забранява политическата дейност на партиите и отменя конституцията, обещавайки нова, по-демократична. От затворите излизат всички лица, съдени за политическа дейност от режима на демократите. Започва следствие срещу министрите и депутатите. „Ние извършихме революция, за да установим демокрация“ — резюмира ген. Гюрсел политическото кредо на КНЕ.¹⁰⁹

Първите признаци за либерализация на политическия живот активизират работническото движение, започнало да отслабва при преследванията на предишния режим. Военните показват готовност за завой и в политиката спрямо профсъюзите. След преврата ген. Гюрсел провежда среща с ръководството на „Тюрк-Иш“, стремейки се да го привлече към инициативите на новата власт. Резултатите от срещата, без да решават големите работнически проблеми, са насърчителни като тенденция: възстановяване на разтурените при управлението на ДП профсъюзи, прекратяване на съдебните процеси срещу профсъюзните федерации и дългоочакваното разрешение за присъединяването на „Тюрк-Иш“ към Международната конфедерация на свободните профсъюзи.

Работниците заживяват с оптимистични очаквания. Те се подхранват и от обещанията в програмната декларация на първото временно правителство на КНЕ: „При разрешаването на трудовите и работническите проблеми правителството ще се опира на социалната справедливост. То ще съдействува за създаването на свободно и независимо профсъюзно движение и за въвеждането на системата на колективните трудови договори.“¹¹⁰

Ръководството на „Тюрк-Иш“ отговаря на правителствените изявления с публично манифестирана лоялност към новия режим и с желание за сътрудничество, с ожесточена критика на бившия режим. „Новото правителство създаде условия за съживяване на профсъюзната дейност и ние ще го подкрепяме“ — споделя един профсъюзен ръководител в интервю с югославски журналист.¹¹¹

Но КНЕ не бърза да даде „зелена улица“ на работническите искания по най-важния въпрос на трудовото законодателство — правото на стачка. Доколкото той става обект на правителствени коментари през лятото и есента на 1960 г., неговото осъществяване се свързва с неопределения тезис за „недостатъчната“ финансова стабилност на федерациите и обединенията, която им пречела по примера на профсъюзите в западните страни да поемат издръжката на стачкуващите.¹¹² Става ясно, че и новото управление продължава да храни опасения от икономическия и политическия ефект на стачната борба, че в периода на вътрешното си стабилизиране то не иска да рискува със стачни сблъсъци и конфликти. Към умереност спрямо работническите искания съветва и групата около полк. А. Тюркеш — крайни буржоазни националисти в КНЕ, скептично настроени спрямо необходимостта от широки демократични права и свободи за народа.

В атмосфера на обещания и очаквания „Тюрк-Иш“ провежда своя четвърти конгрес. Когато на 19. XI. 1960 г. заместник-председателят на Министерския съвет Йоздилек, министърът на труда Бешерлер и министърът на търговията Байдур влизат в конгресната зала в Анкара, от стените ги посрещат лозунгите: „Профсъюзи без право на стачка приличат на оръжие без патрони“, „Правото на стачка осигурява свободата на труда“.¹¹³ Конгресната обстановка се нажежава, свободното стач-

куване се превръща в основна тема. Правителствените представители разточителствуват с обещания за изменения в законите за профсъюзите и труда, одобряват делегатските апели за спазване на 8-часовия работен ден, с' вецината на икономически експерти разкриват скрити възможности и лостове за повишаване на надниците, но упорито мълчат по най-главното — правото на стачка. То заляга обаче на челно място в конгресната резолюция заедно с искането за сключване на колективни трудови договори. Делегатите настояват тяхното утвърждаване да стане заедно с намиращата се в проект нова конституция.¹¹⁴

Конгресът избличава досегашното ръководство на „Тюрк-Иш“ в сътрудничество с бившия режим и оценява неговата работа като незадоволителна. Тази критичност на низините към ръководството показва забележимото политизиране на профсъюзната маса, нейните бързи реакции към промените във вътрешната обстановка. Начело на Конфедерацията застават като председател С. Демирсой, истанбулски профсъюзен деец, генерален секретар е Х. Тунч, профсъюзен ръководител от Анкара, а отговорен касиер Ю. Ергин от Профсъюза на железопътните работници в Ескишехир. Без да изместват политическата тежест на новия Изпълнителен комитет наляво — Демирсой е бивш член на НРП, нескъсал връзки с нейното ръководство, а Тунч едва ли може да бъде упрекнат в прокомунистически симпатии, новоизбраните ръководители с енергия и определени организационни възможности се впускат в работата и преустройството на Конфедерацията.

Под лозунга за организационно заздравяване започва чистка на всички онези елементи, дискредитирани поради връзките си с режима на Байр-Мендерес. Не е трудно да се открие в подобна стъпка и тактически прицел — да се докаже лоялността на профсъюзите към КНБ, да се предизвика неговото положително отношение към работническите въпроси.

Не липсват и увлечения за прекомерно раздуване на личната вина. Досегашният председател на Изпълкома на „Тюрк-Иш“ Н. Бешер е свален с обвинението, че той е „главният“ виновник за разпускането на профсъюзите при бившия режим.¹¹⁵

В общи линии обаче подмяната на кадровия профсъюзен апарат се извършва с инициативи „отдолу“, продиктувани от верния политически рефлекс на работническата членска маса. Тази подмяна придобива характер на целенасоченост и организирано действие за ликвидиране на последиците от влиянието на бившия режим в профсъюзното движение, на естествен демократичен път за снемане на доверието във всяка организация с изборни институции.

Наред с кадровите въпроси ръководните органи на „Тюрк-Иш“ поставят през първата половина на 60-те години ударението в своята работа и върху профсъюзното организиране на онези работници, които са останали извън отрасловите подразделения на Конфедерацията. Политическата логика на тази задача се обуславя от общия количествен, професионален и политически ръст на турската работническа класа по това време, от безработицата, достигнала през 1963 близо 545 хил. души, и масовата емиграция, изпратила само през 1967 г. в Западна Европа над 300 хил. турски работници.¹¹⁶

По непълни статистически данни за 1960 г. повече от 300 хил. турски работници остават все още извън профсъюзните организации. Тази цифра не обхваща обаче занаятчиите и неквалифицираните работници от частните предприятия. Тук не са включени и селскостопанските работници, чийто брой статистиците не могат да установят. За привли-

чането на тази огромна маса Конфедерацията полага след 1960 г. значителни усилия и още през 1963 г. нейното ръководство може да отчете чувствителен успех — 420 хил. профсъюзни члена, организирани в 10 национални федерации, 24 национални обединения и седем регионални служби с центрове Истанбул, Ескишехир, Измир, Адана, Сивас, Самсун и Диарбекир.¹¹⁷

След 1960 г. се съживява и печатната профсъюзна пропаганда. Редовно излиза списанието „Тюрк-Иш“, месечният орган на Конфедерацията и нейният месечен информационен бюлетин. Печатят се много издания с профсъюзна тематика: прегледи, наръчници, очерци и др.

Друго важно направление, в което се развива организационната дейност на „Тюрк-Иш“ след 1960 г., е обединяването на профсъюзното движение в национален мащаб. В благоприятния климат на политическото оживление след преврата ръководството на Конфедерацията се стреми да преодолее профсъюзното разцепление и окончателно да се наложи като обединителен общонационален център. Активността в тази насока се определя от доминирането на териториалния принцип в профсъюзната структура, останала по този начин разбита и на браншове, които в разпокъсаността си са лишени от възможност за съвместна борба. Успешна начална стъпка в това отношение е присъединяването на Профсъюза на миньорите от каменовъгления басейн Зонгулдаг (близо 70 хил. работници) към организационната мрежа на Конфедерацията.¹¹⁸

По-енергичен е почеркът на новото ръководство и в пропагандната сфера. Лозунгите на „Тюрк-Иш“ вече се формулират в типичната за западните профсъюзи политическа симетрия: „Борба — за и против.“ Конфедерацията официално документира, че се бори „за демокрация, право на самоуправление, обществена сигурност, свобода на словото и печата, нормален живот на всеки турски работник, сила, единство и демократичен ред в турското профсъюзно движение и „против“ империализма, икономическата експлоатация, диктатурата, репресиите и липсата на социално законодателство“¹¹⁹.

Не може да има съмнения, че от тази платформа прозират усилия да се въздействува върху всички социални и политически възделения на турския работник, да се демонстрира с окрупнените и многообещаващи понятия за пропагандата един поврат в профсъюзното движение. На практика обаче ръководните органи на Конфедерацията не скъсват с нерешителността в политическата област на работническите борби. Низовите профсъюзни организации подхващат сами инициативата и през 1960 — 1961 г. в печата често се появяват информации за работнически профсъюзни събрания, където се гласуват резолюции за автономия и независимост на профсъюзите, за стачно право и сключване на колективни трудови договори.¹²⁰

Така политическата активност на турския пролетариат постепенно набира скорост, която ръководните върхове на Конфедерацията не са в състояние да преустановят. Техните схващания за смисъла, целите и методите на профсъюзното движение изостават от представите на ръководствата в отделните федерации за ролята на профсъюзното движение в процесите на социално-политическото обновление. Много от конгресите на обединенията и федерациите през 1961 — 1962 г. демонстрират с решенията си решителната ориентация на профсъюзните членове към многостранна борба, съчетаваща непосредствените икономически искания с амбициите за по-широки политически права.

В някои профсъюзни среди започва да се обсъжда възможността за такава организация на труда, която би задоволрила участието на работниците в управлението на производството. На много места отраслови те профсъюзи посрещат идеята с одобрение. Към нея интерес проявяват и професионално неорганизираните работници. Но ръководството на „Тюрк-Иш“, смутено от политическата дълбочина на проекта, предпочита да го замрази на равнището на обсъждането.¹²¹

Новата конституция от 27. V. 1961 г. признава на работниците правото на стачка. Но едновременно с това в чл. 47 се казва, че използването на стачното право се урежда със закон.¹²²

Правителството веднага показва, че намеренията му са да ограничи възможно най-скоро това историческо достижение на работническата класа. Меджлисът получава за разглеждане законопроект, който забранява стачката в държавните предприятия и ресорите от стратегическо и общонационално значение.

Започва борба срещу новия законопроект. Към нея ръководството на „Тюрк-Иш“ подхожда отначало само с парламентарни средства — представяне на свой законопроект и обръщение в Меджлиса. Низовите ръководители настояват обаче работниците да се изведат на улицата и Изпълкомът трябва да отстъпи. В края на 1961 г. Истанбул и Измир стават свидетели на най-многолюдната вълна от политически демонстрации и митинги след Втората световна война. Стоици хиляди работници заплашват коалиционното правителство на Иньоню, че ако не получат право да стачкуват и да сключват колективни трудови договори, ще обявят обща стачка.¹²³

Работническите вълнения дават възможност за пръв път открито да се проявят и разграничат двете тенденции в Конфедерацията — реформистката и революционната. Тяжното отчетливо изпъкване в работническото движение е следствие от порасналата класова съзнателност на пролетариата, от процесите на олевяване в неговите редици. Именно сега, когато в политическия живот на страната настъпва раздвижване, лявото и дясното течение в работническите профсъюзи постепенно разкъсват обвивката на досегашното единство.

За да не се компрометират пред работниците, реформистките ръководители на „Тюрк-Иш“ са принудени да водят двойствена политика, съобразена донякъде с действията и намеренията на лявото течение, представено от ръководствата на низовите профсъюзи. С тази цел няколко реформистки лидери основават в началото на 1961 г. Турска работническа партия (ТРП), за да демонстрират стремеж към въвличане на работническите слоеве в политическия живот на страната.¹²⁴ През тези години партията обаче не получава широк обществен престиж. Нейната програма е силно повлияна от реформистките идеи на английските лейбъристи. Тя не предприема решителни действия в защита на работническите интереси и поради това трудно набира нови членове.

В хода на стачните борби също вече се чувствава наличието на двете тенденции в профсъюзното движение. През 1962 г. стачкуват докерите от Истанбул, строителите от Анкара, работниците от американските предприятия и базите в Измир, металурзите от Ерегли, строителите от аеродрома на НАТО в района на Енишехир. Това са стачки с непозната до този момент масовост, с антиимпериалистически и антиамерикански характер, съчетани с митинги и демонстрации на безработни.¹²⁵ Общо в стачната вълна са въвлечени около 100 хил. души. Низовите

профсъюзи проявяват твърдост в отстояване на стачните искания и на много места постигат успех. Но другаде се намесва Изпълкомът на „Тюрк-Иш“ — с непоследователност и колебание в действията, със стремеж да сътрудничи с правителството, особено при стачките в държавните предприятия. Поради тази причина част от стачките завършват неуспешно.

Въпреки това стачното настъпление и профсъюзната активност се очертават като важен фактор във вътрешнополитическата динамика през първата половина на 60-те години. Комитетът за национално единство не съумява да укрепи нито икономиката на страната, нито нейните политически структури. Държавният дълг достига астрономическата цифра 1 млрд. и 400 млн. лири.¹²⁶ Сменяват се коалиционни правителства, младите офицери правят опит за нов преврат. В търсенето на „нов път“ за Турция групата около ген. Гюрсел се мъчи да намери политически и социални опори, но вместо тях се раждат още по-нестабилни партии, люшकाщи се в своите програми от ортодоксалния кемализъм до неограниченото право на частната инициатива. Наред с ТРП фракции от бившата Демократическа партия поставят организационното начало на Партията на справедливостта (ПС) и Партията на нова Турция (ПНТ).¹²⁷ Между партиите започват котерийни борби, атмосферата на политическо напрежение се съгъства.¹²⁸ Вестник „Улус“ е принуден да признае: „В света няма такава страна, която да се намира в подобно положение.“¹²⁹

В тази неспокойна обстановка избухва стачката на работниците от истанбулския завод „Кавел кабло“, построен и експлоатиран с американско-турски капитали. Тя започва в края на януари 1963 г. и продължава повече от месец.¹³⁰ От спонтанна реакция по един сравнително второстепен повод — уволнение на няколко работници, стачката прераства в изпитание за общонационалната пролетарска солидарност, в мерило за силата и авторитета на лявото крило в турското профсъюзно движение.

След първите стълкновения с полицията реформистите в Изпълкома на „Тюрк-Иш“ отказват да подкрепят стачкуващите. Зад тях застават обаче профсъюзите от цялата страна. Те създават „Фронт за солидарност“, който материално подпомага работниците от „Кавел кабло“ през дните на стачката. Фронтът публикува и обръщение, съдържащо рязка критика на официалните теории за „класова хармония“. Документът призовава работническата класа към борба за завоюване на собствените ѝ права и място в обществото.

Пролетарската солидарност прекъсва упорството на администрацията и правителството. Всички работнически искания са удовлетворени.¹³¹

Пълната стачна победа съвпада по време с масовите студентски демонстрации против опитите за амнистия на ръководните фигури от режима на Баяр-Мендерес. През пролетта стачкуват работници и от други отрасли — текстилци и строители от Истанбул, миньори от Зонгулдаг. Като контрамярка правителството отново иска да издигне пропагандния щит на „комунистическата опасност“, но в последна сметка трябва да отстъпи пред засилващия се работнически натиск.¹³² Меджлисът започва да обсъжда законопроекти за стачка и профсъюзно организиране. Главният лидер на „Тюрк-Иш“ С. Демирсой се опитва с несъщителни аргументи да забави тяхното гласуване, но след неговите изявления 17 нисови профсъюза заплашват с отцепване. Сред техните ръководители изпъкват е антиамериканските и антиимпериалистическите си настрое-

ния Т. Йозтюрк, оглавяващ Федерацията на профсъюзите на строителните работници, И. Гюзелдже и др.¹³³

Присъствието на Гюзелдже, активен член на ТРП, в редиците на борците за законно стачно право отразява настъпилите по това време промени в стратегията и тактиката на Работническата партия. Сега начело тук е известният с прогресивните си разбирания работнически деец М. А. Айбар. Той вижда основната задача на партията в консолидирането на работническото движение посредством освобождаването му от влиянието на буржоазните политически партии и казионните профсъюзи. Съгласно новата програма ТРП се стреми да получи по законен път властта и да изгради „Демократична, независима и социалистическа Турция“¹³⁴

Откритото преплитане на партийните елементи с профсъюзните структури става възможно благодарение на допирните идейни точки между партийната програма и разбиранията на ръководителите от лявото профсъюзно крило, на принципната и ясна позиция, която ТРП заема в защита на работническите права. Нейните сенатори в Меджлиса са едни от малкото парламентаристи, които постоянно защитават стачкуващите.¹³⁵ Работническата партия единствена поставя социално-политическите проблеми на пролетарските слоеве в центъра на своята дейност, докато другите партии, оформили се организационно и разработили свои програми, бързат да се впуснат в борбата за властта.

Най-после, през юли 1963 г. Меджлисът гласува Закон № 275 за колективните договори, стачките и локаутите и Закон № 427 за профсъюзите и профсъюзните обединения. Първият представлява конкретизация и по-широко каузално тълкуване на чл. 47 от конституцията. Неговите основни положения са разработени в духа на американското трудово законодателство, с редица ограничения и уговорки. Правителството и неговите органи получават широки правомощия да задържат или преустановят стачката за по-кратък или по-дълъг срок в зависимост от „националните интереси“. Силен правителствен контрол върху профсъюзната дейност предвижда и Закон № 427.¹³⁶

Въпреки половинчатостта на новите закони тяхното извоюване представлява важен пробив на турската работническа класа в законодателните нормативи на съществуващата система. В неравния и труден път на пролетарската борба за политически права е направена съществена крачка напред, даден е силен тласък в развитието на стачното движение.

До края на годината стачкуват шофьорите от Бурса, текстилците от Истанбул, Измир и Гарсус, работниците от нефтените рафинерии в Мерсин и Батман, строителите от американската фирма „Тостър Уилър“ в Ерегли и др.¹³⁷ От вниманието на обективните вътрешнополитически наблюдатели в столичния печат не отбягва фактът, че всички стачки са подкрепени от профсъюзите в съответното населено място, че материална и морална помощ на стачниците оказват и различни непролетарски слоеве.¹³⁸ Новият характерен момент в стачното движение — превръщането му в явление за проверка на обществената солидарност, неотменно присъствува и в стачните борби през следващите няколко години. Като особено важна тяхна характеристика трябва да се подчертае активизацията на работническите маси в предприятията от държавния сектор и в заводите, работещи с американски капитали. В хрониката на стачните борби от 1964 — 1966 г. дълбока политическа следа оставят победата на работниците в истанбулския завод „Бередж“, стълкновенията между

войската и стачкуващите миньори в Зонгулдаг, стачките в истанбулските предприятия „Сингер“ и „Гудиир“ и др.

Въпреки постоянните министерски реконструкции и раздорите в поредицата коалиционни правителства по това време управляващите среди запазват единството в отразяването на работническото настъпление. Срещу Турската работническа партия и нейните ръководители, проявили се като едни от най-последователните организатори на стачните борби, започват съдебни преследвания с обвинения в „комунистическа дейност“. Профсъюзната бюрокрация в Изпълкома на „Тюрк-Иш“ заема капитулантска позиция и подкрепя действията на правителството. В своя открит страх от влиянието на ТРП в профсъюзното движение реформистките лидери стигат дотам, че един от тях, Х. Тунч, официално отправя обвинение за стачно „подстрекателство“ срещу Р. Куас, генерален секретар на ТРП и председател на Федерацията на работниците от каучуковата промишленост.¹³⁹

Като член на конфедеративното ръководство Куас веднага отговаря в пресата: „Някои профсъюзни лидери, установили господство над работническите организации, считат подкрепата на правителството за печелена на време. . . , но в същност играят предателска роля.“¹⁴⁰ На негова страна застават ръководствата на седем профсъюзни организации — на работниците от петролната и тютюневата промишленост, на техническия персонал от здравните и моторните предприятия и др. Под ръководството на М. Калъч, председател на Федерацията на петролоработниците, те изграждат „Фронт за солидарност“, оповестяват за своя задача създаването на нова, противостоеща на „Тюрк-Иш“ конфедерация.¹⁴¹

Така под влияние на Турската работническа партия постепенно се оформя и организацията на лявото крило в профсъюзното движение. Седемте профсъюза заживяват самостоятелен живот извън структурата и програмните начертания на „Тюрк-Иш“. В тях започват да се обсъждат такива радикални идеи като допускане на работниците до управлението на държавата и борба за пълна демокрация.

ДИСК И ПО-НАТАТЪШНОТО ПОЛИТИЗИРАНЕ НА РАБОТНИЧЕСКИТЕ ПРОФСЪЮЗИ

Отношенията между ръководството на „Тюрк-Иш“ и левите профсъюзи достигат границата на нетърпимостта през април 1966 г. В истанбулския стъklarски завод започва стачка, организирана от Профсъюза на работниците от стъklarската промишленост. Изпълкомът на Конфедерацията се намесва с немотивираното решение за прекратяване на стачната борба. Не успява да се наложи и оповестява организационни наказания. От „Тюрк-Иш“ са изключени Профсъюзът на работниците от стъklarската промишленост и отрасловите профсъюзи, които му оказват подкрепа в стачката — работниците от нефтохимическата, металургическата, полиграфическата, каучуковата промишленост и др.

Изключените не остават сами и изолирани. С принципната си позиция те привличат на своя страна 17 отраслови професионални организации. Тези организации с помощта на „Фронта за профсъюзна солидарност“ преустановяват организационните си връзки с „Тюрк-Иш“ още в края на годината. Публикувано е съвместно заявление по този повод, в което се обвинява Изпълкомът на Конфедерацията, че пречи на профсъюзното единство и спъва борбите на работническата класа.¹⁴²

Сред ръководителите на напусналите „Тюрк-Иш“ организации естествено се поражда идеята за създаване на нов профсъюзен център. Инициативата за неговото изграждане подема Профсъюзът на работниците от минната промишленост. На 13. II. 1967 г. официално е обявено създаването на новия профсъюзен работнически център — Конфедерация на революционните работнически профсъюзи в Турция (ДИСК).¹⁴³

Основните програмни идеи на новата профсъюзна организация са изложени в нейния „Манифест“. Той създава представата за разностранност и политическа целенасоченост на работническите усилия. Най-общо погледнато те се съсредоточават в три главни направления.

Първото, икономическото, намира израз в лозунгите за развитие на страната по некапиталистически път чрез въвеждането на плановото начало в стопанската сфера и разширяване на държавния сектор. Предвижда се ускорена индустриализация на страната и модернизация на селското стопанство.

Второто, социалното, си поставя за цел чрез радикална реформена дейност да повиши жизнения стандарт на турския работник чрез увеличение на работната заплата и пенсиите, осигуряване на нормални условия за работа, отпускане на социална помощ за безработните и намаляване на данъците за нископлатените работници, като им се осигури и постоянен минимум на заплащане. По-нататък се апелира за евтина медицинска помощ, разрешаване на аграрния въпрос, борба срещу неграмотността и курсове за работническа квалификация.

На трето място ДИСК призовава към всенародна съпротива срещу империализма, за постигане на пълна национална независимост.

В „Манифест“ е налице и едно преобладаващо в демократичните възможности на Конституцията от 1961 г.¹⁴⁴ Според неговия текст изпълнението на конституционните положения трябвало да „обезпечи на работническата класа пътя към управлението на държавата“. Ясно е, че новата профсъюзна организация все още не може да преодолее инерцията на вярата във възможностите на буржоазната демокрация. Несъмнен е и стремежът да не се пренебрегват парламентарните методи и форми на борба.

Но така или иначе в своята социално-икономическа част платформата на ДИСК плътно се доближава до класовите интереси на турския пролетариат — независимо от конституционно-ограничените рамки, в които се предвижда да стане осъществяването на дейността и влиянието на организацията. Тя е важна програмна стъпка в теорията и практиката на турските работнически профсъюзи, един от върховете в подема на работническото движение през 60-те години.

Но главната разграничителна линия между ДИСК и „Тюрк-Иш“ се определя не само от класовия характер на споменатите социално-икономически и външнополитически искания, от категоричността на позицията за неограничено право на стачка и забрана на локаутите. Тя се обуславя и от признатата необходимост новата Конфедерация наред с борбата за профсъюзни свободи да води и политическа борба, основана на демократичните начала в конституцията. За да легализира безпрепятствено тази дейност, уставът на ДИСК запазва традиционните формулировки за неангажираност в политическите партии и необвързване с международни профсъюзни обединения. Но един текст от първото публично заявление на ДИСК почти лишава от ефикасно съдържание тези формулировки: „Ние ще поддържаме онази партия, която защитава най-прием-

ливата до работническата партия програма и дейност, която в Меджлиса и извън него е свързана с тази програма.“¹⁴⁵

Тази партия е най-лявата формация в политическия живот на страната — Турската работническа партия. И ако кадровото взаимодействие между ТРП и „Тюрк-Иш“ в началото на 60-те години е първият симптом за организационно политизиране на профсъюзната структура, то тесните връзки между ДИСК и Работническата партия представляват една от най-важните характеристики на новата Конфедерация. Нейният генерален секретар журналистът К. Сюлклер има членски стаж в ТРП от самото ѝ основаване. Генералният председател на ДИСК К. Тюрклер е бивш генерален секретар на същата партия. Активни и делови контакти с Турската работническа партия поддържат и останалите учредители на Конфедерацията: Р. Куас, К. Небиоглу, И. Гюзелдже, М. Алпдюндар и др.

Тази тенденция на партийно-профсъюзно преплитане може да се обясни или като планомерни усилия на ТРП да печели база и да израсне като фактор от масовостта на профсъюзното движение, или като продиктуван от обстоятелствата стремеж на профсъюзното ръководство да придаде чрез сътрудничеството си с партията по-подчертан политически отгънък на работническото движение.

Закономерният, историческият път на развитие на работническото профсъюзно движение естествено го ориентира към политическа партия, която в изострящите се антагонистични противоречия между турския пролетариат и буржоазия търси тяхното решение не само в икономическата борба, но и защитата на политическите интереси на работническата класа. При отсъствието на легална комунистическа партия ДИСК естествено се насочва към ТРП. Сравнението между програмите на Конфедерацията и Турската работническа партия показва принципната идейна близост, политическото сродство между формите и методите на борба. Както Конфедерацията, така и партията се обявяват за пропорционално разпределение на националния доход, за миролюбива външна политика, за политическо демократизиране на социално-икономическата система. В най-общи линии това са принципи, които в своята същност трябва да подготвят пътя и условията за преход към по-прогресивен обществен строй.

Организационната структура на ДИСК също е изградена така, че да спомага за политическата дееспособност на профсъюзната членска маса. Вместо раздробени, многочислени профсъюзи в Конфедерацията се създават 16 отраслови групи. Всяка една от тях, с численост и вътрешно-професионална стабилност, е достатъчно силна, за да подготви и поеме риска на една мащабна икономическа или политическа акция. Демократичният принцип в работата на ръководството се гранатира от строгата субординация между периодически избраните от конгреса звена: Изпълнителен комитет, Ръководещ съвет, Ревизионна комисия. Чрез отделен консултативен орган — Съвет на представителите (трима члена от Изпълнителния комитет и по един представител на всеки профсъюз), се осигурява общественият елемент в инициативността и функцията на отделните институции. За разлика от „Тюрк-Иш“ на обществени начала тук е и длъжността генерален председател на ДИСК, който официално представлява Конфедерацията в отношенията ѝ с държавата и частната администрация в предприятията.

Ръководството на „Тюрк-Иш“ посреща с неприкрита враждебност образуването и първоначалните успехи на ДИСК. Конкретен повод за нейното проявление е т. нар. „Черна книга“ — сборник с документи и материали за финансовите връзки на „Тюрк-Иш“ с американските реформистки профсъюзи. Публикувана от Конфедерацията на революционните работнически профсъюзи, тази книга има за цел да покаже превръщането на „Тюрк-Иш“ в „типична бюрократична профсъюзна организация“¹⁴⁶.

На предния конгрес на „Тюрк-Иш“ през април 1968 г. новата Конфедерация е обявена за „изкуствена работническа организация, инструмент на ТРП, който иска работниците да вземат участие в борбите на крайните течения“¹⁴⁷. В публични изявления Х. Тунч излиза от рамките на политическата умереност, упреквайки ръководството на новото профсъюзно обединение в „подмолна“ дейност против правителството. По-късно пак той осъжда ръководените от ДИСК протестни демонстрации срещу новия законопроект за профсъюзите като „бунт, а не съпротива“¹⁴⁸. Показателно е, че тази позиция на „Тюрк-Иш“ се приветства не само от министър-председателя С. Демирел и управляващата Партия на справедливостта, но и от реакционния Съюз за борба против комунизма, който по същото време провежда свой конгрес в Измир.¹⁴⁹

Но независимо от враждебното обкръжение ДИСК още с първите си организирани действия показва, че ще ръководи всяка демократична акция на турския пролетариат. В центъра на нейната дейност застават инициативите, имащи за цел развитието на политическата активност на работниците, на демократичните тежнения в техните най-съзнателни среди. Обстановката в Турция в края на 60-те и началото на 70-те години създава благоприятни предпоставки за активност на новата Конфедерация именно в тези насоки.

В резултат на бързо развиващите се социални отношения настъпва поляризация на политическите сили в страната. Проявява се тенденцията от политическата сцена да отпадат малките партии, които нямат достатъчно широка социална база. Кризисни явления съпътствуват и развитието на двете най-големи партии — Народно-републиканската и Партията на справедливостта, които най-често се сменят на държавното кормило.¹⁵⁰

При тези бързи темпове на промените управляващите среди разчитат на безопасната реформистка политика на „Тюрк-Иш“, за да сдържат работническото недоволство, и затова с пряко покровителство се стремят да я противопоставят на ДИСК. Сам президентът Дж. Сунай дава висока оценка на „Тюрк-Иш“: „Ние изпитваме чувство на сигурност, като виждаме, че профсъюзите представляват една централизираща тежест, която обезврежда крайните течения.“¹⁵¹ А ръководството на НРП под предлог, че „устава и програмата на партията съпадат с програмата и устава на „Тюрк-Иш“, при всяка избирателна кампания подканя Конфедерацията да се присъедини към партията.

Откритото толериране на „Тюрк-Иш“ от страна на управляващите буржоазни партии подкопава доверието на работническата класа в нея и насочва очакванията към ДИСК. През 1971 г. в нейните редици вече се наброяват 110 хил. члена.¹⁵²

Наред с тази причина популярността на ДИСК нараства и от действието на други фактори. В началото на 70-те години темповете на турското икономическо развитие се забавят. Правителството провежда трета-

та след войната девалвация на турската лира. Държавният дълг нараства до 72 млрд. лири, числото на безработните — до 1,5 млн. души.¹⁵³ „Тюрк-Иш“ се колебае между политиката на последователна борба в името на най-непосредствените интереси на работниците и сътрудничеството с правителствата. Напротив, ДИСК с всяка своя стъпка показва, че главната цел на нейната дейност са осъществяването икономически, социални и политически искания на турския пролетариат.

ДИСК и ТРП застават начело на една широка, масова и добре организирана стачна борба. През 1967 — 1970 г. броят на стачкуващите достига 1 млн. 120 хил. души — цифра, непозната в следвоенната история на страната.¹⁵⁴ Под ръководството на двете работнически организации стачките придобиват характерната особеност на последователна и безкомпромисна съпротива срещу чуждите и преди всичко американските монополи. Тази насоченост на стачните вълнения произтича от външно-политическите платформи на ДИСК и ТРП — борба срещу империализма и запазване на националния суверенитет. Тя се налага благодарение на успешната пропагандаторска работа сред работническите маси, на умелото съчетание между икономическите и политическите цели в стачната стратегия и тактика.

Няколко месеца след основаването си през есента на 1967 г. ДИСК ръководи няколко последователни стачки на турските работници от американските военно-въздушни бази край Адана, Анкара и Измир. Остри инциденти между стачниците и американските офицери задълбочават конфликта. Префсъюзът на работниците от военните обекти разширява стачката в базите около Истанбул, Самсун и Диарбекир. ДИСК официално декларира своята ангажираност с работническите борби, в документи и изявления подчертава техния антиимпериалистически, антиамерикански характер.¹⁵⁵

През следващите години стачната лавина преминава през работещите с американски инвестиции нефтени предприятия, през експлоатираният от американско-турската компания „Коперс“ металургични заводи в Ерегли. В подкрепа на исканията за тяхната национализация стачкуват и няколко хиляди работници, които обслужват съседните бази на НАТО.

ДИСК ръководи и стачното движение в чисто турските предприятия. Както преди, така и в началото на 70-те години в неговата основа най-често продължават да бъдат конфликтите при неизпълнение на трудовите договори от страна на работодателите. Ръководството на Конфедерацията енергично се намесва като юридическо лице във взаимоотношенията между работници и предприемачи. По този начин броят на успешно сключените договори от 1390 през 1968 г. нараства на повече от 250 хил. през 1970 г. През 1972 г. те са вече над 1,5 млн. в 3 хил. предприятия.¹⁵⁶

Там, където работодателите проявяват неотстъпчивост, ДИСК незабавно подема стачна акция. Независимо от репресиите по-голямата част от организираните и ръководените от Конфедерацията стачки в края на 60-те и първата половина на 70-те години завършват с успех. Сред тях най-внушителни са стачните борби на работниците от фабриката за каучукови изделия „Дерби“ в Истанбул (юли 1968), двумесечната стачка в тухларския завод „Филиос Атеш Туглас“ (април 1968), стачните вълнения на 35 хил. текстилни работници от Анкара (януари 1969), стачката в завода за автомобилни гуми „Пирели“ в Измир (юли 1969), стачката на 64 текстилни предприятия (януари 1971), на металурзите в Ерег-

ли и работниците от нефтените предприятия в Мерсин (1971), на автомобилостроителите от Бруса (август 1973) и др.

Тези стачки се характеризират с продължителността на стачната борба и упоритостта на стачкуващите в отстояването на техните искания. В тяхното развитие ДИСК често използва и опита на международното профсъюзно движение. През септември 1968 г. работниците от истанбулския завод „Кавел кабло“ прибягват до италианска стачка, с присъщото за стачното движение на Апенинския полуостров завземане на предприятието и блокирането му с работнически патрули. Стачката завършва успешно. От този момент италианският пример на стачкуване редовно се прилага от турските работници, въпреки че законът го санкционира със затвор от 6 месеца до 5 години.

Независимо от всички ограничения (политиката на „отсрочване“ на стачките, усложненията в процедурата за получаване на стачно разрешение и др.) стачните борби на турския пролетариат в края на 60-те и началото на 70-те години се превръщат под ръководството на ДИСК в една от най-важните характеристики на общественно-политическия живот в страната. Те отбелязват една от високите точки в развитието на турското работническо движение след войната.

През тези години ДИСК последователно се бори и за демократично работническо законодателство. Те са наситени с акции срещу правителствените проекти за внасяне на реакционни поправки в Закона за профсъюзите. С тях турските управляващи среди искат да ограничат свободата на изборите в професионалните организации, да подкопаят влиянието на ДИСК сред работниците и по този начин да открият организационен простор пред „Тюрк-Иш“.

В хода на енергичната протестна кампания Конфедерацията на революционните работнически профсъюзи получава пълната подкрепа на ТРП. Пристигат и двама представители на Международната федерация на работническите профсъюзи — Фр. Опел и В. Вит. Те на място се запознават със законопроекта и критикуват Изпълкома на „Тюрк-Иш“, обявил се за неговото по-бързо гласуване в Меджлиса.¹⁵⁷

На 15 и 16. VI. 1970 г. повече от 100 хил. работници от 113 предприятия откликват на призива на ДИСК за борба срещу новия профсъюзен законопроект и прекъсват работата. Хвърлените срещу тях войска и полиция не успяват да прекратят стачката. На следващия ден, 17 юни, десетки хиляди работници от Истанбул и Измир излизат на протестна демонстрация. Наред с лозунгите срещу законопроекта сега в техните редици се четат и призови против подготвяния от кабинета на Демирел закон за трудовите договори, който още повече би разширил правата на работодателите при наемането на работната сила. По улиците на двата града закипява ожесточена борба с униформените представители на реда. Падаат убити четрима работници, ранени са около двеста. Правителството смазва демонстрацията — със силата на оръжието, с обявеното военно положение и с арестуването на 20 ръководители на „Тюрк-Иш“.¹⁵⁸

Въпреки това акцията принуждава управляващите среди да излязат от задкулисни маневри по работническия въпрос и да се доближат до отпавната точка на неговото разрешаване. С нов Закон за труда е премахнато реакционното трудово законодателство от 1936 г. Действието на трудовите норми се разпростира върху малките предприятия, за равен труд се обещава равна заплата независимо от пола. С поредица от правителствени актове се гарантират годишните платени отпуски и сед-

мичните почивни дни, задължителният минимум работна заплата при 48-часова работна седмица и пр. А с потвърденото право на стачки и професионално организиране се тегли най-ярката черта на този общоположителен баланс от десетилетната борба на турския пролетариат.

ДИСК разгръща оживена дейност и в полето на борбата за демократизиране на други страни от турското законодателство. Нейните акции в началото на 70-те години в защита на Закона за печата, митингите с лозунги за „социалистическа Турция“ и национализацията носят безелите на открити политически демонстрации. Със своята многочисленост тези демонстрации укрепват позициите на Конфедерацията във вътрешнополитическите борби, а с политическия си радикализъм те илюстрират нарастващото идейно влияние на ТРП в ръководеното от ДИСК профсъюзно движение.

Политици с известен опит, лидерите на „Тюрк-Иш“ се стряскат от бързите успехи на ДИСК сред работническите маси. Те се активизират, за да запазят предишната си популярност. Но даже и в условията на задълбочаващата се социално-икономическа криза Изпълкомът на „Тюрк-Иш“ не разчупва познатата пропагандна рамка на своите действия: вестникарски атаки срещу някои неизпълнени обещания на правителството и Меджлиса по отношение на работническите придобивки, съдържани апели за обсъждане на нови работнически законопроекти, шумна, но лишена от конструктивна основа кампания за по-строг контрол върху печалбите на предприемачите.¹⁵⁹

Нещо повече — отхвърляйки принципно дейността и целите на ДИСК, някои от влиятелните фигури в ръководството на „Тюрк-Иш“ трябва да признаят необходимостта от равностойно партниране с нея по редица въпроси: правото на обща стачка, нови профсъюзни законопроекти и др.

Стремежът да не се изостава от Конфедерацията на революционните работнически профсъюзи извиква на живот една нова тенденция във вижданията на ръководните среди от „Тюрк-Иш“. Нейните първи признаци се появяват през 1971 г. Тогава те прибързано приемат меморандума на военните от 12 март, с който се предизвиква оставката на кабинета на Демирел и се обещава възстановяване на „политическия, социалния и икономическия ред“¹⁶⁰. Но веднага след това е въведено военно положение, започва преследване на прогресивните сили в политическия живот и профсъюзното движение. Преустановено е действието на Конституцията от 1961 г.

Събитията от ранната пролет на 1971 г. за пръв път поставят на дневен ред въпроса за политическата ефикасност на паралелизма в работническото профсъюзно движение. Ръководствата на няколко профсъюза в рамките на „Тюрк-Иш“ се изказват определено за съчетаването на икономическата борба с политическите действия и под техния натиск ръководството се обявява против политическата линия на кабинета на Ерм. Тогава започва да се говори за разцепление в „Тюрк-Иш“. Доктрината за „надпартийността на турските профсъюзи“ изживява криза. Става ясно, че отстраняването на работниците от политическия живот влече след себе си проникване на буржоазни идейни теории сред профсъюзната членска маса, че ограничаването на работническата дейност в тесните граници на икономическата борба на практика развързва ръцете на правителството. Продукт на подобни тенденции е и учредената от правителството реакционна организация „Съюз на работниците-идеалисти“,

оповестила за свои идеали „вратата в благородното ислямство“ и „борбата срещу безправнето на комунизма“.¹⁶¹

Отначало групата около Демирсой се опитва да задържи тази тенденция. Постоянно се демонстрира неангажираност с политическите борби, срещу студентските вълнения по това време е изсипана серия от нападки, защото били „израз на рушителни за държавата противоречия между крайната десница и крайната левица“.¹⁶²

Но тази моралистична аполитичност остава само преднамерена фраза. Конференциите на конфедерацията през първата половина на 70-те години все по-често се превръщат в място за пристрастна политическа пропаганда на отделните партии, в арена за пререкания между управляващи и опозиционни политически сили. Ръководството на „Тюрк-Иш“ прави неприкрити усилия да се намеси в политическия живот, да намери свое място в пъстрата и постоянно променяща се картина на партийните борби. И ако съперничеството с ДИСК дава начален тласък, то по-нататък върху тези усилия влияние оказват самите вътрешнополитически промени.

От пролетта на 1972 г. партийният живот търпи превратности на една изключителна динамика. Честите сливания и разцепления на буржоазните партийни формации свидетелствуват за разместване на пластове в господстващите класи. Олигархията — крупни финансисти и промишленици, свързани с чуждия капитал, едри земевладелци, се опитва да вземе връх над останалите буржоазни групировки. Разслоенията сред тях незабавно поражда вътрешнопартийни фракции и нови претенденти за властта. От Народно-републиканската партия се откъсва друга консервативна група, която се слива с Партията на доверието в Републиканската партия на доверието (РПД). Партийният кипез извежда като водач на НРП на мястото на излезлия в оставка Иньоню Б. Еджевит, лидер на програмата „наляво от центъра“.¹⁶³

Във водовъртежа на предизборните борби „Тюрк-Иш“ често е обект на предложения за сътрудничество от страна на буржоазните партии. И тъй като част от нейните лидери са бивши или действителни членове на НРП, то в печата нерядко се намеква за „общи становища и общи действия“ на партията и Конфедерацията.¹⁶⁴

Всичко това подтиква няколко влиятелни профсъюза в състава на „Тюрк-Иш“, т. нар. „група на 4-те“, да излязат с предложение за солидаризиране с народно-републиканския партиен курс „наляво от центъра“, който върху основата на социалдемократически програмни постановки предлага аграрна и някои други буржоазнодемократични реформи. По-нататък към идеята се присъединяват още осем профсъюза и т. нар. вече „група на 12-те“ предлага конкретни пътища за превръщането на „Тюрк-Иш“ в социалдемократическа партия. Но лидерите на групата — А. Баштюрк, О. Соукпънар и др., не съумяват да се наложат и на деветия конгрес на Конфедерацията (май — юни 1973 г.) трябва да отстъпят пред реформисткото ядро около С. Демирсой и Х. Тунч.¹⁶⁵

Въпреки неуспеха политическото течение в „Тюрк-Иш“ продължава да укрепва, доказвайки по този начин теоретичната и практическата несъстоятелност на усилията да се откъснат профсъюзите от политическите борби. В резолюцията на двудневния регионален конгрес на Конфедерацията през октомври 1975 г. вече се отбелязва, че „Тюрк-Иш“ ще насочи „особено много своето внимание към политиката“.¹⁶⁶ На заседание на Ръководния съвет през ноември 1975 г. се приема твърде показател-

на и важна за новите веяния декларация. В нея ръководното тяло на „Тюрк-Иш“ подчертава, че отсега нататък Конфедерацията ще работи „за установяване на принципи, които ще осигурят политическото обединение на турското работническо движение и ще позволят на работниците да съсредоточат своята дейност в политическата сфера“¹⁶⁷. В съответствие с тази постановка се взема решение следващият конгрес да определи формата на организацията — политическа партия или профсъюзна конфедерация, с политически принципи на вътрешно структуриране и дейност.

Елементи на настъпление се появяват и в социалната политика на „Тюрк-Иш“. През пролетта на 1974 г. нейното ръководство публикува една твърде рязка в сравнение с тона на досегашните документи декларация. Тя съдържа искания за данъчна реформа, за повишаване размера на минималното трудово възнаграждение и за премахване на посредниците в търговията като една от главните причини за покачване цените на стоките от първа необходимост.¹⁶⁸

Тези приливи на социална активност, налагани най-често от профсъюзните низини, почти винаги срещат съпротивата на реформисткото ядро в Ръководния съвет. „Ние сме против експлоатацията на капиталистите, но не се ангажираме с идеята за класова борба, защото тя ще тласне страната към катастрофа. Комунистите са тези, които водят класова борба. . .“ — заявява в едно интервю Х. Тунч, който през януари сменява на поста генерален председател починалия Демирсой.¹⁶⁹

Демонстративни като идейна позиция, думите на профсъюзния лидер изразяват в същност симптомите на едно по-дълбоко явление — продължаващия стремеж на ръководството да притъпи политическата острота на профсъюзната активност „отдолу“. Може ли да се тълкува той като продукт на инерцията от реформистките традиции или представлява осъзнати и преднамерени действия, даващи възможност на турската буржоазия да запази в условията на постоянна политическа криза съпротивителни сили срещу заплахата за нейните класови позиции?

Погледната в най-добра светлина, политиката на традиционно-реформисткото крило в „Тюрк-Иш“ през този период може да се прецени като страх от възможността за цялостно преустройство на досегашната профсъюзна стратегия и тактика, като избор на компромисния път между социалната активност и политическата пасивност. Но в най-лошия случай това продължава да бъде официална политика на антикомунизъм, практическа борба срещу всяко ляво радикализиране на работническата класа. И в единия, и в другия случай това е предпоставка за загуба на популярност особено когато политическата атмосфера е заредена с правителствени кризи, студентски вълнения и терористични актове на екстремисти. Само от Измир през пролетта на 1974 г. към ДИСК се присъединяват 12 независими работнически профсъюза с повече от 32 хил. члена. Една година по-късно от „Тюрк-Иш“ излиза и Профсъюзът на работниците от общественото обслужване, трети по големина, чието ръководство изразява несъгласие с водената от Конфедерацията политика.¹⁷⁰

От своя страна ДИСК запазва непримиримото си отношение спрямо „Тюрк-Иш“. Тя обаче все още изостава от своя съперник по отношение масираността на пропагандната и възпитателната дейност сред работниците. Конфедерацията на революционните работнически профсъюзи е уязвима и в един друг пункт — непостоянните позиции към партиите в хода на изборните борби. Подкрепата на ТРП от страна на ДИСК се

редува с периоди на студенина в отношенията, предизвикани от различието в преценките на политическото положение. През 1973 г. ДИСК застава зад НРП в предизборната кампания. В своята контрапропаганда „Тюрк-Иш“ непрекъснато спекулира с този факт, манифестирайки пред работническата класа своята „политическа праволинейност“. От друга страна, ДИСК почти не поддържа идейни и организационни връзки с намиращата се в емиграция Комунистическа партия, което сериозно затруднява по-нататъшното радикализиране на нейната платформа.

Тези слабости и трудности в развитието на ДИСК забавят, но не са в състояние да преустановят нарастването на нейната политическа тежест както вътре в страната, така и извън нейните граници. На извънредния конгрес на ДИСК в края на май 1975 г. профсъюзни делегации от Съветския съюз, България, Югославия, Алжир, Франция, Италия и ГФР показват с гостуването си вече забележимото присъствие на Конфедерацията в развитието на световното профсъюзно движение. Още при откриването председателят Тюрклер призовава всички антиимпериалистически сили да се обединят в името на освободението на работническата класа от гнета на капитала, за извоюване на нейната икономическа и политическа независимост. Материалите от работата на конгреса разкриват реалистичния подход на делегатите към опасността за левите сили в страната, ако те не преодолеят своето разцепление. И затова в приетата резолюция се поставя като основна задача обединението на работническата класа в Турция.¹⁷¹

Резолюцията се придружава от апел към всички прогресивни движения и организации за единство в борбата срещу политическата реакция в името на демокрацията и прогресивните икономически и социални преобразования, които основно трябва да променят облика на обществото. От тази историческа позиция новоизбраното ръководство повежда след конгреса Конфедерацията в борбата за социален и политически прогрес на Турция.

* * *

Обобщението на процесите в работническото профсъюзно движение в Турция след Втората световна война позволява да се направят някои изводи:

1. Количественото нарастване на фабрично-заводския пролетариат през периода 1945 — 1975 г. е първата основна предпоставка за организационния подем на турските работнически профсъюзи. Класовата съзнателност и политическата активност на промишлените работници са онези фактори, които най-много допринасят за възникването, централизирането и укрепването на профсъюзните работнически организации: до 1952 г. — на федерациите и профсъюзните обединения; до 1967 г. — на Конфедерацията на работническите профсъюзи („Тюрк-Иш“), и след 1967 г. — на втория общонационален профсъюзен център, Конфедерацията на революционните работнически профсъюзи (ДИСК).

2. През разглежданите десетилетия работническото профсъюзно движение в Турция отразява в своето развитие борбата между двете исторически тенденции — революционната и реформистката. Първата, представена в голяма степен от програмата и дейността на ДИСК, започва да си пробива постепенно път през втората половина на 60-те годи-

ни, въвеждайки пролетариата в политическите форми на класовата борба. Втората, чийто носител е „Тюрк-Иш“, до началото на 70-те години се опитва да задържи работническата активност в тесните рамки на икономическата борба. Но под въздействието на изострящите се социални противоречия и нарастващата роля на работниците в тях някои профсъюзи от тази конфедерация проявяват все по-силна тенденция да политизират своята дейност, дори да се намесят в партийните борби.

3. Силата и размахът на профсъюзното движение изпъкват с особена сила и дълбочина в развитието на стачните борби на турския пролетариат. От стачки с чисто икономически и социални цели те постепенно се превръщат в движение, засилващо антагонистичните противоречия между работническата класа и буржоазията в Турция.

4. Ръководеното от профсъюзите турско работническо движение съумява да завоюва през последните десетилетия важни социално-икономически придобивки: право на стачки и колективни трудови договори, на 8-часов работен ден и платени отпуски. Заедно с това то се превръща във важна съставна част от демократичния поток на общонационалните прогресивни сили, от тяхната борба за социална справедливост, за отстраняване на реакционните идеи и елементи от обществения мироглед и обществената практика. Пренесено на външнополитическа плоскост, демократичното направление на профсъюзното движение дава един от най-активните заряди на антиимпериалистическата борба в страната.

5. Основните проблеми в бъдещото развитие на турските работнически профсъюзи са пряко свързани с възможностите за противодействие срещу влиянието на реформистките теории в работническите среди. От една страна, терен за такова идеологическо проникване разкрива самото съществуване на „Тюрк-Иш“ и наличието на все още относително голям брой класово неосъзнат пролетариат, нескъсал връзките си със селото. От друга, създаването и успехите на ДИСК дават определена гаранция, че пред реформизма може да бъде поставена солидна организационна и идейна бариера.

- ¹ А. А. Гусейнов. Профсоюзы в Турции (1960 — 1970). М., 1975.
- ² Р. П. Корниенко. Рабочее движение в Турции 1918 — 1963 гг., М., 1965.
- ³ Ю. Н. Розалиев. Очерки положения промышленного пролетариата Турции после Второй мировой войны. М., 1956; Особенности развития капитализма в Турции. М., 1962; Классы и классовая борьба в Турции. М., 1966.
- ⁴ А. Д. Новичев. Положение и борьба рабочего класса Турции после второй мировой войны. — В: Ученые записки ЛГУ, серия востоковедческих наук, вып. 6, 1956, № 195.
- ⁵ Д. И. Вдовиченко. Борьба политических партий в Турции (1944 — 1965). М., 1967.
- ⁶ М. А. Гасартян, П. П. Моисеев. Турция ждет перемен. М., 1963.
- ⁷ В. И. Данилов. Средние слои в проведение государственного переворота 27 мая 1960 года. М., 1968.
- ⁸ С. Talas. İçtimai iktisat. Ankara, 1961.
- ⁹ T. Z. Tunay. Türkiye'de siyasi partiler (1859 — 1952). Istanbul, 1952.
- ¹⁰ Х. Джиллов. Экономика Турции. М., 1971.
- ¹¹ S. Kazancı, Y. Kayserili. Sendika. Ankara, 1960.
- ¹² K. Karat. Türk Demokrasi Tarihi. Istanbul, 1967.
- ¹³ В. Ангелов. Турция, С., 1954.
- ¹⁴ Н. Тодоров. Противонародната политика на турските управници преди и след Втората световна война. — Исторически преглед, 1951 — 1952, кн. 4 — 5.
- ¹⁵ M. Bilalof. Türkiye'de işçilerin ve köylülerin durumu. S., 1959.
- ¹⁶ Х. Окан. Развитие на капитализма в Турция. С., 1961.
- ¹⁷ Пак там, с. 23.
- ¹⁸ Р. П. Корниенко. Начало рабочего и социалистического движения в Турции. — Народы Азии и Африки, 1964, № 1, с. 100 — 101.
- ¹⁹ Подробно за турските работнически профсъюзи между двете световни войни вж. А. М. Шамсутдинов. Мурецкая республика. Короткий очерк истории. 1928 — 1961. М., 1962.
- ²⁰ Работническо дело, 2. VIII. 1945.
- ²¹ Всемирная федерация профсоюзов. М., 1965, с. 6 — 7.
- ²² С. Talas. Op. cit., p. 146.
- ²³ Ю. Н. Розалиев. Особенности развития капитализма, с. 295.
- ²⁴ Турецкая республика (Справочник). М., 1975, с. 374.
- ²⁵ Пак там.
- ²⁶ Ю. Н. Розалиев. Крупный капитал и монополии Турции. — В: Крупный капитал и монополии стран Азии. М., 1970, с. 78.
- ²⁷ Х. Джиллов. Цит. съч., с. 183.
- ²⁸ Вж. Ю. Н. Розалиев. Низшие формы капитализма в промышленности Турции (на примере текстильного производства). — В: Турецкий сборник. М., 1958, с. 91 — 92.
- ²⁹ С. Talas. Op. cit., p. 89. Вж. подробно: А. Д. Новичев. Крестьянство Турции в новейшее время. М., 1959, с. 248 и сл.; П. П. Моисеев. Аграрный строй современной Турции. М., 1970, с. 209; П. Гочева. Социални проблеми на турското село. С., 1970, с. 230 и сл.
- ³⁰ Н. Ефендиева. Положение женщин и женское движение в Турции (1924 — 1959 гг.). — В: Вопросы турецкой истории. Баку, 1972, с. 120 — 128.
- ³¹ T. C. Resmî gazete, б. IV. 1951.
- ³² Ю. Н. Розалиев. Очерки положения . . . , с. 62 и сл.
- ³³ Подробно у В. Ангелов; Н. Тодоров; М. Билялов. Цит. съч. Само дефицитът във външнотърговския баланс от 59,8 млн. турски лири през 1945 г. се покачва до 234 млн. през 1951 г.

- ³⁴ Вж. подробно К. Каграт. *Op. cit.*
- ³⁵ Документация на Министерството на Външните работи (по-нататък: ДМВНР), преписка IV/66/2/11, Турция, 1946, бр. 21, с. 7.
- ³⁶ А. М. Шамсутдинов. *Цит. съч.*, с. 52.
- ³⁷ Работническо дело, 14. III. 1945.
- ³⁸ Най-големият от тях — Истанбулският профсъюз на тютюноработниците, наброява при учредяването си 130 души.
- ³⁹ Gün, 30. XI. 1946.
- ⁴⁰ Ibid., 14. 16. XII. 1946.
- ⁴¹ Вж. Ю. Н. Розалиев. *Очерки положения . . .*, с. 177.
- ⁴² Вж. пълния текст на Закона в: ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1950, бр. 184, с. 24.
- ⁴³ Пак там: Труд, 19. IV. 1953.
- ⁴⁴ Труд, 229, 1951, с. 32.
- ⁴⁵ Вж. подробно Ю. Н. Розалиев. *Очерки положения . . .*, с. 177 — 178.
- ⁴⁶ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1951, бр. 229, с. 32.
- ⁴⁷ Пак там, 1947, бр. 13, с. 24.
- ⁴⁸ Пак там, 1948, бр. 11, с. 32.
- ⁴⁹ Пак там. 1957, к. 393, с. 12.
- ⁵⁰ Трул. 29. V. 1947.
- ⁵¹ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1950, бр. 213, с. 31.
- ⁵² S. Kazancı, Y. Kausergılı. *Op. cit.*, p. 13 — 14.
- ⁵³ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1949, бр. 42, с. 3 — 4.
- ⁵⁴ Пак там, к. 397, с. 14; *Labour Problems in Turkey*. Geneva, 1950, p. 173 — 174.
- ⁵⁵ Con Saat, 2. II. 1949.
- ⁵⁶ Вж. Ю. Н. Розалиев. *Очерки положения . . .*, с. 161 — 162.
- ⁵⁷ П. Гочева. *Цит. съч.*, с. 208.
- ⁵⁸ R. Senani. *Foreign capital Investment*. Istanbul, 1954, p. 12 — 18.
- ⁵⁹ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1950, к. 399, с. 7.
- ⁶⁰ La République, 22. XI. 1950.
- ⁶¹ Ю. Н. Розалиев. *Очерки положения . . .*, с. 95.
- ⁶² А. Д. Новичев. Турция. Краткая история. М., 1965, с. 209 — 210.
- ⁶³ La République, 15. IV. 1952.
- ⁶⁴ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1950, к. 399, с. 10.
- ⁶⁵ S. Kazancı, Y. Kausergılı. *Op. cit.*, 13 — 14.
- ⁶⁶ Р. П. Корниенко. *Рабочее движение . . .*, с. 116.
- ⁶⁷ В различните източници данните не съвпадат. Таблицата е изготвена въз основа на съпоставка между цифрите на Ю. Н. Розалиев. *Очерки положения . . .*, с. 184 — 185, и С. Талас. *Op. cit.*, p. 17.
- ⁶⁸ С. Talas. *Op. cit.*, p. 240; Р. П. Корниенко. *Рабочее движение . . .*, с. 116.
- ⁶⁹ Пак там.
- ⁷⁰ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1952, к. 397, с. 14.
- ⁷¹ С. Talas. *Op. cit.*, p. 340.
- ⁷² ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1952, к. 97, с. 17.
- ⁷³ Istanbul, 31. XII. 1952.
- ⁷⁴ ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 17, а. е. 28, л. 365, 369.
- ⁷⁵ Пак там, л. 369.
- ⁷⁶ Пак там.
- ⁷⁷ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1952 к. 97, с. 20.
- ⁷⁸ Пак там.
- ⁷⁹ Пак там, с. 21.
- ⁸⁰ The New York Times, 29. XII. 1954.
- ⁸¹ По това време Централният съвет на българските професионални съюзи отправя покана за гостуване на профсъюзни делегации от Турция и Гърция. Българската покана е адресирана до ръководството на „Тюрк-Иш“, но отговор не се получава. — ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 17, а. е. 25, л. 152; а. е. 30, л. 339.
- ⁸² Вж. Р. П. Корниенко. *Рабочее движение . . .*, с. 120 — 121.
- ⁸³ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1953, к. 98, с. 24.
- ⁸⁴ Vatan, 10. II. 1954.
- ⁸⁵ Zafer, 10. II. 1953.
- ⁸⁶ La République, 7. V. 1952; Hürriyet, 49. V. 1954.
- ⁸⁷ ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 17, а. е. 24, л. 12.
- ⁸⁸ Ulus, 27. VII. 1954.

- ⁸⁹ За хода на процеса подробно осведомяват *Hürriyet*, 15. VIII. 1954, *New York Times*, 17. I. 1954.
- ⁹⁰ Правда, 6. II. 1955.
- ⁹¹ ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1954, к. 397, с. 27.
- ⁹² Работническо дело, 14. VIII. 1954.
- ⁹³ *La République*, 19. IV. 1952; *Vatan*, 20. IV. 1952.
- ⁹⁴ *Yeni Istanbul*, 20, 24. I. 1954.
- ⁹⁵ *La République*, 8. X. 1954.
- ⁹⁶ *Dünya*, 8. X. 1954.
- ⁹⁷ Р. П. Корниенко. Рабочее движение . . . , с. 118.
- ⁹⁸ *Yeni Istanbul*, 1. VI. 1954.
- ⁹⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰⁰ В. Ш и р а л и е в. Прогрессивные силы Турции в борьбе за мир (начало 50-х годов). — В: Арабские страны, Турция, Иран, Афганистан. М., 1963.
- ¹⁰¹ С. T a l a s. *Op. cit.*, p. 17; ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1960, к. 217, с. 22 — 23.
- ¹⁰² Известия, 18. X. 1959.
- ¹⁰³ *Ulus*, 6. XII. 1957.
- ¹⁰⁴ Труд, 1. VII. 1959.
- ¹⁰⁵ ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1959, к. 397, с. 21.
- ¹⁰⁶ Вечерни новини, 9. V. 1959; Вж. подробно Д. И. В л о в и ч е н к о. Цит. съч.
- ¹⁰⁷ S. E r d e m i r. *Milli Birliğe Doğru Cilt I*, Ankara, 1961, p. 19 — 57; В. И. Д а н и л о в. Цит. съч., с. 55 — 70.
- ¹⁰⁸ D. S e y h a n. *Gölgedeki Adam*. Istanbul, 1966, p. 42 — 65.
- ¹⁰⁹ *The New York Times*, 12. VII. 1960.
- ¹¹⁰ *Hürriyet*, 11. VII. 1960.
- ¹¹¹ Борба, 26. VI. 1960.
- ¹¹² ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1960, Синдикати, с. 14.
- ¹¹³ Пак там, с. 9.
- ¹¹⁴ Пак там.
- ¹¹⁵ ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 17, а. е. 30, л. 237.
- ¹¹⁶ Ю. Н. Р о з а л и е в. Классы и классовая борьба . . . , с. 112 — 113.
- ¹¹⁷ ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 18, а. е. 20, л. 250; оп. 19, а. е. 5, л. 28. По това време броят на отрасловите профсъюзи в „Тюрк-Иш“ възлиза на 293 от общо 432 работнически профсъюза в страната.
- ¹¹⁸ *Yeni Istanbul*, 10. XI. 1960.
- ¹¹⁹ Вж. А. А. Г у с е и н о в. Цит. съч., с. 288 и сл.
- ¹²⁰ Ю. Н. Р о з а л и е в. Классы и классовая борьба . . . , с. 134.
- ¹²¹ ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1963, бр. 14, л. 25.
- ¹²² Пак там.
- ¹²³ Вж. Р. П. Корниенко. Рабочее движение . . . , с. 130 — 132; Ю. Н. Р о з а л и е в. Классы и классовая борьба . . . , с. 135 — 136.
- ¹²⁴ ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1964, к. 92, с. 15.
- ¹²⁵ Вж. Ю. Н. Р о з а л и е в. Классы и классовая борьба . . . , с. 137 — 140.
- ¹²⁶ Мировая экономика и международные отношения, 1962, № 6, с. 141.
- ¹²⁷ Новейшая история Турции. М., 1968, с. 296 — 298; За рубежом, 1962, № 40.
- ¹²⁸ По този повод в Йени сабах на 3. II. 1961 г. пише: „В Турция сега се наблюдава изобилие от политически партии.“
- ¹²⁹ *Ulus*, 1. IX. 1961.
- ¹³⁰ Вж. подробно Р. П. Корниенко. Рабочее движение . . . , с. 138 — 139; Ю. Н. Р о з а л и е в. Классы и классовая борьба . . . , с. 142 — 143.
- ¹³¹ *Hürriyet*, 4. III. 1963.
- ¹³² ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1963, № 42, с. 14; Отеч. фронт, 17. X. 1961.
- ¹³³ ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 18, а. е. 20, л. 250 — 251.
- ¹³⁴ Пак там.
- ¹³⁵ Подробно в *Международная жизнь*, 1963, № 10, с. 147.
- ¹³⁶ ДМВнР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1963, бр. 53, с. 38; *Новое время*, № 50, 13. XII. 1963.
- ¹³⁷ *Новое время*, бр. 155, с. 56.
- ¹³⁸ ДМВнР пр. IV /66/2/11, Турция, 1964, Синдикати, с. 12; Работн. дело, 10. VII. 1965; Труд, 14. IX. 1965.
- ¹³⁹ Труд, 14. IX. 1965.
- ¹⁴⁰ ДМВнР, IV/66/2/10, Турция, 1965, бр. 89, с. 45.

- ¹⁴¹ ЦДА на НРБ, ф. 55, оп. 20, а. е. 19, л. 208.
- ¹⁴² Правда, 18. I. 1967.
- ¹⁴³ Труд, 16. II. 1967.
- ¹⁴⁴ Пълният текст в ДМВНР, пр. IV/66/2/5, Турция, 1967, Синдикати, бр. 15, с. 23 —
25. Подробен анализ в А. А. Гусенинов. Цит. съч., с. 200 и сл.
- ¹⁴⁵ Пак там.
- ¹⁴⁶ В тази книга се изнася, че в бюджета на „Тюрк-Иш“ за 1966 — 1967 г. от 9 млн. долара приходи 7 млн. идват от САЩ.
- ¹⁴⁷ ДМВНР, пр. IV/66/2/11. Турция, 1968, бр. 116, 121, к. 68.
- ¹⁴⁸ Пак там, бр. 185, 1970, с. 41.
- ¹⁴⁹ Пак там, бр. 173, с. 29.
- ¹⁵⁰ В. Е с e v i t. Ortanın solu. Ankara, 1973, р. 15, 48, 1Г — 114.
- ¹⁵¹ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1962, Синдикати, с. 47.
- ¹⁵² История стран Азии и Африки в новейшее время. М., 1979, с. 243.
- ¹⁵³ Отеч. фронт, 27. II. 1974.
- ¹⁵⁴ История стран Азии и Африки. с. 273.
- ¹⁵⁵ А. А. Гусенинов. Цит. съч., с. 210 и сл.
- ¹⁵⁶ Турецкая республика, с. 392.
- ¹⁵⁷ ДМВНР, пр. IV/66/2/11. Турция, 1970, бр. 178, с. 39.
- ¹⁵⁸ Пак там.
- ¹⁵⁹ Le Monde, 7. VII. 1969.
- ¹⁶⁰ Cumhuriyet, 13. XII. 1970.
- ¹⁶¹ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1971, бр. 72, л. 38.
- ¹⁶² Отеч. фронт, 17. V. 1970.
- ¹⁶³ Земед. знаме, 9. VII. 1971.
- ¹⁶⁴ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1973, бр. 214, с. 44.
- ¹⁶⁵ Турецкая республика, с. 384 — 386.
- ¹⁶⁶ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, 1975, Турция, бр. 273, с. 20; Работн. дело, 20. X. 1975.
- ¹⁶⁷ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1975, бр. 307, с. 21.
- ¹⁶⁸ Работн. дело, 6, 8. III. 1974.
- ¹⁶⁹ Пак там, 20. VI. 1974.
- ¹⁷⁰ Пак там, 27. VI. 1975.
- ¹⁷¹ ДМВНР, пр. IV/66/2/11, Турция, 1975, бр. 211, с. 33.

LE MOUVEMENT OUVRIER SYNDICAL EN TURQUIE (1945 — 1975)

Milco Lalkov

(R é s u m é)

L'objet de l'étude c'est le développement des syndicats turcs après la Seconde guerre mondiale. Ce développement est étroitement lié avec les changements qualitatifs de l'apport du prolétariat turcs dans la vie sociale-politique du pays après la guerre. En même temps ce développement représente une réflexion de la lutte entre les tendances révolutionnaires et réformistes mondiales dans le mouvement syndical.

L'analyse des sources fondamentales et de la littérature permet de différencier trois périodes du développement des syndicats turcs après la guerre. Pendant le premier — du 1945 jusqu'à 1952, les syndicats, conservés après la guerre, fonctionnent sans organisations et sans ordre, il manque un centre unique qui peut les unir. Les actions ouvrières de cette période—grèves, manifestations et protestes collectives, contiennent avant tout des demandes économiques.

La deuxième période, de 1952 jusqu'à 1967, enferme l'apparition, le développement et l'activité de la Confédération des syndicats turcs pendant ces 15 ans. Mais en même temps dans cette Confédération s'impose une tendance réformiste. Ses dirigeants s'efforcent de décliner les demandes des ouvriers dans la direction de la lutte économique.

De 1967 jusqu'à 1975 dans le mouvement de la classe ouvrière turque existent deux organisations dirigeantes. Parallèlement avec la Confédération des syndicats turcs /„Turc-ich“/ agit et la Confédération des syndicats révolutionnaires /DISK/. Ses dirigeants font des efforts de coordonner la lutte économique avec la lutte politique, d'imposer dans la vie de la Turquie la classe ouvrière non uniquement comme un facteur économique mais aussi politique.